

LA GRAVEZZA DELLA CARRATADA: OSVRT NA LABINSKU KOMUNU

LA GRAVEZZA DELLA CARRATADA: A REVIEW ON THE COMMUNE OF LABIN

Samanta PARONIĆ

Prodol 37, 52208 Krnica
sparonic4@hotmail.com

Received / Primljeno: 1. 6. 2017.

Accepted / Prihvaćeno: 17. 12. 2018.

Original scientific paper / Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 94(497.571Labin)

330.342.13(497.57:450.341)(091)

Sažetak

U ovome se članku na temelju dosadašnjih spoznaja hrvatske i talijanske historiografije te fragmenata arhivskoga gradiva, pohranjenoga u Državnome arhivu u Pazinu, raspravlja o karatadi, jednoj od najtežih radnih obveza seoskih podanika u istarskim komunama koji su se našli u okovima Mletačke Republike. Razmatra se njezina trojaka podjela, kao i primjena svakoraznih zakonskih odredaba koje su bile na snazi ne samo u pojedinim dijelovima istočnojadranskih posjeda, nego i u Terrafermi. Posebna se pozornost posvećuje obveznicima labinske komunalne zajednice, pri čemu se donosi osvrt na žalbe pretjerano zakinutih pučana, koji su ustrajno zahtijevali ravnomjernu raspodjelu tereta u komuni jer su lokalni plemići bili izuzeti od karatade. Naposljetku se opisuju okolnosti u kojima je radna obveza postupno mijenjala svoj oblik, pretvarajući se u novčano podavanje, sve do iskorjenjivanja njezina naziva iz opće uporabe uspostavljanjem austrijske uprave.

Ključne riječi: Istra, Labin, Mletačka Republika, karatada, novi vijek

Keywords: Istria, Labin, Republic of Venice, carratada, New Age

1. BRIGA O ŠUMAMA U OKRILJU MLETAČKIH MAGISTRATA

Podložno stanovništvo istarskih komuna pod mletačkom vlašću bilo je opterećeno brojnim nametima, među kojima značajno mjesto zauzima »karatada«, radna obveza posjednikâ volovskih zaprega, koji su morali prevoziti hrastove trupce, namijenjene Veneciji za ogrjev, kao i za izgradnju ratnih i trgovačkih brodova, od mjesta sječe do luka za ukrcaj, za koje se upotrebljavao izraz *carigador/carregador*.¹ U suvremenim se izvorima karatada naziva »najtežim teretom«, a smanjivanjem broja volova dodatno je otežavala položaj podložnikâ.² Međutim, nije čitavo stanovništvo bilo primorano izvršavati tu obvezu, već su postojale skupine oslobođenih: podestati, plemići, rektori, svjetovni i duhovni dužnosnici, seoski župani, građani i tzv. novi stanovnici³ (*habitanti nuovi*).⁴

Opskrba Venecije drvom – kako za gradnju brodova, tako i za ogrjev – bila je suštinski vezana za njezin opstanak, a brigu o tome vodio je magistrat koji se nazivao *Giustizia Vecchia* (Stara pravda), koji je osnovan 1173.⁵ U početku se njegova nadležnost protezala samo na ona područja koja su bila pod

¹ Sergio FACCHINI, *La grande carratada istriana*, Trieste 1997., str. 45.

² Josip VRANDEČIĆ – Miroslav BERTOŠA, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku*, Zagreb 2007., str. 100.

³ Naziv *habitanti nuovi* označava doseljenike koji su u Istri živjeli manje od dvadeset godina, a ako je njihov boravak na tome području trajao duže, postajali bi starosjediteljima. Slaven BERTOŠA, *Migracije prema Puli. Primjer austrijske Istre u novom vijeku*, Pazin – Pula 2012., str. 63.; M. BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, 2. prerađeno i dopunjeno izd., Pula 1995., str. 206.

⁴ Pio BAISSERO, *Il legno di San Marco: Dai boschi dell'Istria a Venezia*, Trieste 2011., str. 112.

⁵ Andrea DA MOSTO, *L'Archivio di Stato di Venezia*, tomo I., Roma 1937., str. 191.

mletačkom vlašću, ali je kasnije proširena i izvan granica Mletačke Republike.⁶ Brinuo se o opskrbi i trgovini drvom, kao i o određivanju mjera i cijene drva. No, 1452. nadzor nad šumama povjeren je posebnomu providuru za šume (*Provveditore ai Boschi*). U početku se na čelu toga magistrata nalazio jedan, a već od 1468. bila su dvojica, da bi nakon 1677. postojala trojica providura za šume. Oni su bili nadležni za odobravanje sječe u privatnim i javnim šumama, sprečavanje davanja u zakup ili otuđivanja šuma od strane komunâ, praćenje kvalitete, vrsta i veličina šuma, reguliranje godišnjih sječa, izricanja kazna prekršiteljima, nadziranje raspodjele i prodaje drva, sve s ciljem da Venecija bude uvijek opskrbljena dovoljnim količinama, kao i za sprečavanje izvoza drva s mletačkoga teritorija.⁷ Naime, još od 1227. u lukama sjeverno od Zadra i Ravenne nije bilo dopušteno utovarivanje drva na brodove ako oni nisu plovili u Mletke.⁸ Godine 1532. Vijeće za desetorice proširilo je ovlasti providurâ za šume te su preimenovani u providure za drvo i šume (*Provveditori alle legne e boschi*).⁹

S vremenom je, uz spomenute providure, ustanovljen i magistrat natprovidurâ (*Sopraprovveditori*), koji su, zajedno s prvima, donosili administrativne odredbe i odlučivali o žalbama protiv odluka šumskih organa na području *Terraferme*, Dalmacije i Istre, dok su sami natproviduri rješavali žalbe protiv odluka providurâ.¹⁰

Nadzor nad istarskim šumama bio je povjeren rašporskomu kapetanu. Kao mletački rektor, imao je najvišu vojnu i političku vlast na seoskome području, a stolovao je u Rašporu, gdje se od 1394. nalazilo sjedište istoimenoga kapetanata – vojnoga zapovjedništva na granici habsburškoga posjeda u Istri i onoga mletačkoga na kojemu se brinuo o uspostavljanju reda, mira i sigurnosti. Rašporskoga kapetana imenovao je Senat, a njegove su se ovlasti protezale na mletačko izvangradsko područje (pazematik). Uz pomoć svojih vojnika¹¹ rješavao je međumjesne sukobe, a od 1592. bio je odgovoran i za naseljavanje napuštenih područja te dodjeljivanje zemljišta novim stanovnicima. Kada je tijekom Rata Cambraiske lige carska vojska zauzela i opljačkala Rašpor, sjedište rašporskoga kapetana premješteno je 1511. u Buzet, no istu je titulu on zadržao sve do propasti Mletačke Republike.¹²

U uvjetima neposredne ratne opasnosti, kada je Venecija imenovala posebne providure za Istru, provodile su se različite zaštitne mjere. Godine 1538.¹³ Vijeće desetorice imenovalo je providura za drva u Istri, na Kvarnerskim otocima i u Dalmaciji (*Provveditore sopra le legne in Istria, isole di Quarnero e Dalmazia*). Prvi je tu funkciju obnašao Vincenzo Venier, a potom se spominju Girolamo Querini i Fabio da Canal. Zbog teške situacije glede opskrbe drvom, 21. ožujka 1569. osnovan je magistrat providurâ za drva Istre, Dalmacije i Kvarnera (*Magistrato dei Provveditori sopra le legne dell'Istria, Dalmazia e Quarnero*) ili Vijeće za drva (*Collegio delle legne*), čije je djelovanje bilo usklađeno s magistratom za drvo i šume.¹⁴

U mletačko su se doba istarske šume dijelile na tri osnovne kategorije: državne¹⁵ (*boschi demaniali*), među kojima se isticala Motovunska šuma, javne (*boschi pubblici*) i privatne šume (*boschi privati*). Do

⁶ Danilo KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma i obavezan prijevoz drveta do luka kao specifičan državni porez u Istri od 15. do kraja 18. stoljeća, *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 1, Rijeka 1963., str. 209.

⁷ A. DA MOSTO, *L'Archivio di Stato di Venezia*, str. 195.

⁸ D. KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma, str. 203.

⁹ A. DA MOSTO, *L'Archivio di Stato di Venezia*, str. 195. Spominju se i pod nazivom *Provveditori sopra le legne e boschi* (Adolfo DI BERENGER, *Saggio storico della legislazione veneta forestale dal sec. VII al XIX*, Venezia 1863., str. 15.).

¹⁰ A. DA MOSTO, *L'Archivio di Stato di Venezia*, str. 195.

¹¹ S. Facchini navodi podatak o vojsci sastavljenoj od 38 lako naoružanih konjanika s vlastitim značkama. S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 57.

¹² S. BERTOŠA, *Rašpor i rašporski kapetanat: povijesni pregled*, Pazin 2005., str. 29. – 31.; S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 45.; D. KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma, str. 231.

¹³ D. Klen navodi da je 21. ožujka 1569. imenovan providur za drva u Istri i Dalmaciji, čija je služba trajala dvije godine, a pomagali su mu pisar i dvojica kapetana. V. D. KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma, str. 210.

¹⁴ A. DI BERENGER, *Saggio storico*, str. 76. – 77.

¹⁵ Za hrastove šume koje su proglašene državnim vlasništvom te su bile namijenjene potrebama Arsenala upotrebljavao se i izraz: *banditi* (»dichiarati di proprietà statale« – Michela DAL BORGIO, *Il Consiglio di Dieci e il patrimonio boschivo Istriano. I processi del Fondo »Processi criminali delegati«*, *Histria Terra: supplemento agli Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. 2, Trieste 1997., str. 33.; »riservati all'Arsenale« – A. DI BERENGER, *Saggio storico*, str. 22.).

1612. nadzor nad Motovunskom šumom vršio je rašporski kapetan, a potom Vijeće desetorice, koje je na petogodišnje razdoblje biralo kapetana za dolinu (*Capitano della valle*). Godine 1628. osnovalo je poseban magistrat od dvojice plemića, pod nazivom poslanici za Motovunsku dolinu i šumu (*Deputati sopra la valle e bosco di Montona*).¹⁶

Kao što je već spomenuto, sredinom XV. stoljeća – osnivanjem novoga magistrata čija je zadaća bila briga o šumama – došlo je do značajne promjene u mletačkoj politici opskrbe drvom. Donosi se niz odredaba, među kojima valja istaknuti onu mletačkoga Senata iz rujna 1451., kojom je mletačkim podanicima dopušteno besplatno sjeći i prevoziti drvo za javne potrebe u svim šumama, neovisno o tome tko je bio njihov vlasnik. No, već je iduće godine izdana zapovijed kojom je općinama pripala odgovornost za šume na njihovu teritoriju, a njima su se smjele služiti samo pod uvjetom da ih ne uništavaju, otuđuju ili daju u zakup.¹⁷ Novim zapovijedima obznanjenima u drugoj polovini XV. stoljeća državnim je postalo drvo i u općinskim i u privatnim šumama.¹⁸

2. ODREDBE O IZVRŠAVANJU KARATADE

2.1. *Tra carri e burchi* – prijevoz ogrjevnoga drva

Najstariji dokument u kojemu se spominje istarsko drvo jest *Commisio Capitanej Paysinaticy Istrie* iz prve polovine XIV. stoljeća, koji je objavio mletački dužd Giovanni Soranzo¹⁹. Njime se određuju ovlasti kapetana pazenatika na području Sv. Lovreča²⁰ (gdje se i nalazilo njegovo sjedište) u vezi s iskorištavanjem šuma. Zabranjuje se otpremanje drva za ogrjev u bilo koje drugo odredište osim Venecije, kao i njegovo spaljivanje te prodaja pepela dobivenoga izgaranjem. Kapetan pazenatika bio je ovlašten isključivo narediti sječju određene količine za vlastite potrebe.²¹

Prijevoz ogrjevnoga drva (*legna da fuoco/legna da ardere*) obavljali su *fogoleri*.²² Potreba za njime povećavala se u skladu s jačanjem mletačkoga gospodarstva i podizanjem reprezentativnih zgrada u Veneciji. Drvo je – u prvome redu – bilo namijenjeno upravo njihovu zagrijavanju, kao i korištenju u privatnim venecijanskim kućanstvima, stoga se ono prethodno moralo precizno razvrstati prema vrsti i veličini, ovisno o njegovoj daljnjoj namjeni.²³ Tzv. *cimali* dobivali su se periodičnim prorjeđivanjem šuma i prikupljanjem granja koje nije bilo korisno za gradnju brodova. Ogrjevno drvo klasificiralo se u dvije kategorije. Prvu je činilo mekano drvo (*legno dolce o bianco*) koje se dobivalo od debala drijena, javora, lješnjaka, graba, jasena, oraha, smreke i brijesta. Pod drugom kategorijom podrazumijevalo se

¹⁶ A. DI BERENGER, *Saggio storico*, str. 75.; A. DA MOSTO, *L'Archivio di Stato di Venezia*, str. 204.; S. BERTOŠA, Motovun i Motovunština u novome vijeku, *Croatica Christiana Periodica*, god. XXXII., br. 62, Zagreb 2008., str. 2. – 3.; Isti, Povijesne crtice o istarskim šumama: Motovunska šuma, Kornarija, Kontija, Vidorno, Šijana i Ližnjemoro (uz osvrt na granične oznake), u: *Kamik na kunfinu: granične oznake u istarskim šumama / Pietre sui confini: i cippi terminali nei boschi istriani* (ur. Tatjana BRADARA), Pula 2013., str. 20. – 21., 37. – 38.; Vjekoslav BRATULIĆ (a cura di), *Catastico generale dei boschi della Provincia dell'Istria (1775-1776). Terminazione del C. E. sopra boschi. Naredjenje P. K. varh dubravah (1777)*, Trieste 1980., str. VI.; Luigi MORTEANI, *Storia di Montona*, Trieste 1963., str. 177. – 179.; Vettor SANDI, *Principj di storia civile della Repubblica di Venezia dalla sua fondazione sino all'anno di n. s. 1700*, vol. 1: *Dall'anno 1500 sino al 1530*, Venezia 1756., str. 811. – 812.

¹⁷ D. KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma, str. 212.

¹⁸ Ivone CACCIAVILLANI, *Le leggi veneziane sul territorio 1471 – 1789. Boschi, fiumi, bonifiche e irrigazioni*, Padova 1984., str. 96.

¹⁹ Bio je duždem od 1312. do 1328. Iznoseći zemljopisne zabilješke o Ilirskim provincijama, L. Matutinović konstatira kako je na tome prostoru uređenost šuma na niskoj razini, a k tomu nedostaju i odgovarajući propisi o reguliranju sječe koji bi obustavili samovoljno obaranje stabala. Lujo MATUTINOVIĆ, *Ogled o Ilirskim provincijama i Crnoj Gori*, Zagreb 2009., str. 119.

²⁰ Sjedište pazenatika bilo je od 1304. u Sv. Lovreču, a 1359. osnovan je i grožnjanski pazenatik. Oba su ukinuta 1394., kada je Mletačka Republika odredila Rašpor za sjedište istoimenoga kapetanata. »Sveti Lovreč (Pazenatički)«, u: *Istarska enciklopedija* (ur. Miroslav BERTOŠA – Robert MATIJAŠIĆ), Zagreb 2005., natuknica Roberta MATIJAŠIĆA, str. 769.; »Rašpor«, u: *Istarska enciklopedija*, natuknica Slavena BERTOŠE, str. 679.

²¹ S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 92. – 93.

²² Isto, str. 92.

²³ P. BAISSERO, *Il legno di San Marco*, str. 97. – 100.

čvrsto drvo (*legno forte o nero*), kakvo se izrađivalo od hrasta crnike, hrasta cera te drugih vrsta hrasta koje su imale visoku ogrjevnu vrijednost, zbog čega je ono imalo višu cijenu.²⁴

Zahtjev za dopremanjem gorivoga drva Mletačka Republika nije upućivala samo istarskim komunama, nego i onima na području Cresa, Krka i Dalmacije, kao i obveznicima u šumovitim predjelima sjevernotalijanskih pokrajina Friuli, Veneto i Tirol.²⁵ Iz ovih posljednjih se drvo u Veneciju otpremalo metodom »splavarenja« (*flottazione*): radilo se o čvrstome vezivanju trupaca koji su činili splav (*zattera*) te su se tako prevozili rijekama. Zanimljivo je spomenuti da je obala Zattere u mletačkome predjelu Dorsoduro dobila naziv upravo prema tim splavima koje su se ondje rastavljale dospijevanjem u Veneciju.²⁶

Takav se oblik prijevoza, međutim, nije primjenjivao i u Istri, ponajprije zbog nedostatka plovnih rijeka. Kao što je već rečeno, posjednici volovskih zaprega prevozili su drvo do utovarnih luka, pri čemu je najvažnija bila Baštija na rijeci Mirni.²⁷ Količina gorivoga drva koju je trebalo prevesti izražavala se u različitim mjerama, s obzirom na dužinu i težinu. Najčešće mjere za dužinu bile su: venecijanski korak (*passo*)²⁸, naramak drva (*stroppa*)²⁹ te kola/voz (*carro*)³⁰. U Istri se koristio hvat (*catasta*), koji je odgovarao venecijanskomu koraku,³¹ a potonji se upotrebljavao gotovo na čitavome dalmatinskom području, osim na Lastovu i u Dubrovniku,³² gdje se koristio kantar³³ (*cantaro*).³⁴

U pomorske prijevozu upotrebljavala se vrsta teretne lađe zvana *burchio*³⁵. Nadzor nad obavljanjem prijevoza drvene građe vršili su poslanici mletačkoga Arsenala, koji su o tome vodili evidenciju za svaku komunu, bilježeći u posebne knjige zaduženja i razduženja obveznikâ na temelju potvrda (*bolla di accompagnamento*) o izvršenome prijevozu, koje su im izdavali nadzornici (*Soprastanti*)³⁶ pri predaji drva u utovarnoj luci.³⁷ Time se regulirao prijevoz drva u Veneciju kako bi se onemogućio kojekakav oblik prijevare.³⁸ Pri ukrcanju tereta u luci morala se platiti i stanovita pristojba. O tome, primjerice, svjedoči popis iznosa što se na temelju proglašavanja zastupnikâ Motovunske doline od 23. lipnja 1726., a u skladu s dekretima Vijeća desetorice, naplaćivao pojedincima koji su u Baštiji ukrcavali drvo ili drugu vrstu

²⁴ Isto, str. 101.; S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 96.

²⁵ P. BAISSERO, *Il legno di San Marco*, str. 101., 107.; Antonio LAZZARINI, *La trasformazione di un bosco. Il Cansiglio, Venezia e i nuovi usi del legno (secoli XVIII-XIX)*, Belluno 2006., str. 114.

²⁶ P. BAISSERO, *Il legno di San Marco*, str. 105. – 106.

²⁷ S. BERTOŠA, *Alcuni catastici dei boschi istriani del XVIII secolo, Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, vol. XLIII, Rovigno 2013., str. 534.; P. BAISSERO, *Il legno di San Marco*, str. 39.

²⁸ Ovisio je o broju stopa (*piede*), a dijelio se na 60 palaca te na 720 manjih dijelova – linija. Dužina venecijanske stope iznosila je 0,3477 m, stoga je venecijanski korak od 5 stopa bio dug 1,7385 m. Usp. *Almanacco istriano per l'anno 1864*, Capodistria 1864., str. 170.; Bruno UNGAROV, *Stare mjere u Dalmaciji, Geodetski list*, sv. 5 (28), br. 10 – 12, Zagreb 1951., str. 226. – 227.; Zlatko HERKOV, *Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu (Nastavak), Zbornik Historijskog zavoda JAZU*, sv. 8, Zagreb 1977., str. 168. – 169.

²⁹ Budući da je drvo bilo razne dužine i težine, ne može se usporediti s današnjom mjerom za drvo. Prema Z. Herkovu, *stroppa* je na labinskome području bila 6 venecijanskih koraka dugačka, 3,5 koraka visoka i 2 koraka široka, iznosivši 1,7765 m³. Z. HERKOV, *Prinosi za upoznavanje*, str. 163.

³⁰ Nosivost kola na istarskome području kretala se od 500 do 1000 libara, odnosno imala je vrijednost do 500 kg. D. KLEN, *Katastik gorivog drva u istarskim šumama pod Venecijom sastavljen od Fabija da Canal, godine 1566.*, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XI – XII, Rijeka 1966. – 1967., str. 11. Usp. i Z. HERKOV, *Prinosi za upoznavanje*, str. 160.

³¹ S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 96.

³² Marija ZANINOVIĆ-RUMORA, *Hvarske komunalne mjere za dužinu i površinu kroz stoljeća, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 50, Zadar 2008., str. 105.

³³ Kantar je mjerna jedinica istočnjačkoga podrijetla. Turski kantar iznosio je oko 56,3 kg, a nakon uvođenja metričkoga sustava označavao je 44 kg. »Kantar«, u: *Hrvatska enciklopedija* (gl. ur. August KOVAČEC), sv. 5, Hu – Km, Zagreb 2003., str. 495.

³⁴ S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 96.

³⁵ *Burchio* je bio dugačak između 20 i 35 m, a njegova je nosivost, prema jednomu izvoru, iznosila oko 250 *stroppa*, a prema drugomu, 500 kola. Usp. S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 97. – 98.; D. KLEN, *Katastik gorivog drva*, str. 87.

³⁶ Više o nadzornicima v. A. DI BERENGER, *Saggio storico*, str. 16. U knjizi karatade labinske komune kao nadzornik u luci Baštija (*soprastante alla Bastia*) u razdoblju od 1569. do 1573. navodi se Francesco Sforza (DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, knjiga 30, fol. 15r – 20r).

³⁷ P. BAISSERO, *Il legno di San Marco*, str. 123.; D. KLEN, *Mletačka eksploatacija istarskih šuma*, str. 257. – 258.

³⁸ S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 87. – 88.; P. BAISSERO, *Il legno di San Marco*, str. 119.

tereta.³⁹ Prihodima dobivenima od pristojbe financirali su se i radovi iskopavanja u dolini te osposobljavanja kanala i toka rijeke Mirne. Određivalo se koliko će ljudi za čišćenje rijeke dati pojedina komuna. Te su obveze bile oslobođene labinska, plominska, vodnjanska i puljska komuna jer su njihovi žitelji morali sudjelovati u čišćenju Raškoga zaljeva, odakle se također trebala izvoziti velika količina drva.⁴⁰

2. 2. *Da naviglio o da reme* – blagodati istarskih trupaca za mletački Arsenal

Mletačka je Republika u XV. stoljeću predstavljala svjetsku trgovačku silu na vrhuncu moći. U prvoj polovini istoga stoljeća Carigrad je i dalje bio središtem mletačke trgovine na istočnome Sredozemlju, no osmansko osvajanje grada 1453. označilo je prijelomnicu u gospodarskome razvitku Venecije jer otada počinje opadati njezina moć. Osmanska osvajanja i promjena ravnoteže pomorsko-trgovačkih sila na Sredozemlju prouzročili su povremene gospodarske krize, što je utjecalo na potrebu Venecije za jačanjem ratne mornarice, koja se sastojala od laganih (*galee sottili*) i većih galija (*galee grosse*).⁴¹ S obzirom na porast ratne napetosti mijenjala se i veličina mornarice, stoga su mletačke vlasti, s jedne strane, istarskim komunama nametale obvezu popunjavanja galija⁴², a s druge strane, prijevoz drva za Arsenal.

Za izradu vesala i jarbola koristile su se šume bukve, javora i jasena, koje su uspijevale na *Terrafermi*. Među najznačajnijima, čije se drvo upotrebljavalo u navedene svrhe, bile su šume Cansiglio i Caiada (pokrajina Belluno) te Somadida (pokrajina Cadore). Pedesetak manjih šuma bogatih bukvom nalazilo se na području Karnije⁴³, u dolini Canal del Ferro, no bile su predaleko od pomorskih i riječnih putova kojima bi se drva mogla prevoziti, a za obradu vesala pogodne su bile i šume na visoravni Asiago (pokrajina Vicenza).⁴⁴

U vezi s istarskim podnebljem sačuvana je naredba Senata još od 19. studenoga 1411., kojom je koparskomu podestatu zapovjedbano osigurati pomoć rašporskomu kapetanu prilikom prijevoza drvenih dijelova iz okolice Rašpora, namijenjenih izradi vesala, do ukrajne luke, a u tu se svrhu koristilo i drvo s Bužeštine.⁴⁵ U talijanskim izvorima pronalaze se podaci o trupcima koji su se dopremali s istočnojadranske obale – osim Istre, spominje se i područje Krka, Bakra, Senja i Hvara.⁴⁶ Obradom trupaca, odnosno

³⁹ S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 101.; S. BERTOŠA, Povijesne crtice o istarskim šumama, str. 27.

⁴⁰ S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 89.; L. MORTEANI, *Storia di Montona*, str. 181.; DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 50v – 52r (10. VIII. 1477.); fol. 45v (12. VII. 1524.); fol. 86r i v (19. V. 1590.)

⁴¹ Gino LUZZATTO, *Storia economica di Venezia dall'XI al XVI secolo*, Venezia 1961., str. 176. – 179., 190.

⁴² Više o galijotima i obvezi opremanja mletačkih galija v. npr.: D. KLEN, Galijoti i ratni brodovi na vesla u našoj prošlosti, *Pomorski zbornik*, sv. 1, Zagreb 1962., str. 115. – 141.; Isti, *Šćavunska vesla: galije i galijoti na istočnoj obali Jadrana*, Pula – Rijeka 1986.; Jakov JELINČIĆ, Neki podaci o obvezama labinske komune u opremanju mletačkih galija u XVI stoljeću, u: *Zbornik radova trinaestog znanstvenog skupa »Susreti na dragom kamenu« 1985.: Matija Vlačić Ilirik i njegovo doba, Labin i Istra danas*, Pula 1985., str. 141. – 147.; Ennio CONCINA, La costruzione navale, in: *Storia di Venezia* (a cura di Alberto TENENTI – Ugo TUCCI), vol. XII: *Il Mare*, Roma 1991., str. 241. – 242.; Robert GARDINER (ed.), *The Age of the Galley. Mediterranean Oared Vessels since Pre-classical Times*, London 1995.; Luca LO BASSO, *Uomini da remo. Galee e galeotti del Mediterraneo in età moderna*, Milano 2003.; Samanta PARONIĆ, Labinski galijoti u vohoru prognoštva pod okriljem *Prejasne Kraljice Mora, Acta Histriae*, god. 24, sv. 2, Koper 2016., str. 203. – 220.

⁴³ A. LAZZARINI, Remi per le galee. Dai boschi della Carnia all'Arsenale di Venezia, in: *Per Furio. Studi in onore di Furio Bianco* (ed. Alessio FORMASIN – Claudio POVOLO), Udine 2014., str. 29. – 38.

⁴⁴ A. LAZZARINI, *La trasformazione di un bosco*, str. 25., 117.; A. DI BERENGER, *Saggio storico*, str. 114.; P. BAISSERO, *Il legno di San Marco*, str. 47.

⁴⁵ S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 111., 123.

⁴⁶ A. LAZZARINI, Remi per le galee, str. 31.; Isti, *Boschi, legnami, costruzioni navali. L'Arsenale di Venezia fra XVI e XVIII secolo* (Parte prima), *Archivio veneto*, god. CXLV, br. 7, Venezia 2014., str. 157. – 158.

izrađivanjem vesala i soha (*remi e forcole*) bavili su se *remeri*⁴⁷, koji su u sklopu obrtničkoga udruženja djelovali još od 15. rujna 1307., kada je magistrat *Giustizia Vecchia* potvrdio njihov statut (*Mariègola*).⁴⁸

Serenissima je od XV. stoljeća provodila politiku zaštite šuma na svojem području kako bi regulirala njihovo iskorištavanje, ali i osigurala potrebne količine drva za ogrjev te gradnju ratnih i trgovačkih brodova. Pod posebnim su nadzorom bile hrastove šume, pri čemu su se najbolja stabla smjela koristiti isključivo za potrebe Arsenala, dok je ostatak (kolci – *tolpi*) stavljen na raspolaganje Magistratu za vode (*Magistrato alle Acque*)⁴⁹. S vremenom su doneseni i zakoni kojima se regulirala »društvena upotreba« stabala, čime se potrebna sirovina osiguravala pojedinim kategorijama radnika: vlasnicima mlinova, radnicima u Arsenalu i vlasnicima tzv. burkâ⁵⁰ (*Partitanti Burchieri*)⁵¹. Šume kojima je Mletačka Republika posvećivala najveću pozornost bile su Montello na *Terrafermi* (pokrajina Treviso) te Motovunska šuma, koja je nazvana *bellissimo zogiello*⁵² – iz prve šume za izgradnju brodskih trupova dopremala su se ravna (*da filo*), a iz druge savijena (*stortami*) hrastova stabla.⁵³ Dragocjenost građevnoga drva Motovunske šume – koje se prevozilo preko luke Mirne – za izgradnju venecijanske flote potvrđuje se i u kasnije doba francuske uprave, preciznije, u geopovijesnome, političkome, civilnome i vojnome prikazu Ilirskih provincija⁵⁴ i Crne Gore iz pera Luje Matutinovića⁵⁵, dalmatinskoga majora u Napoleonovoj službi.

Venecija je često izdavala nove naredbe i mijenjala propise o šumama, što svjedoči o tome kako je nastojala osigurati zadovoljavanje potreba njezinih najvažnijih ustanova – Arsenala i ratne mornarice – a šume, čije se drvo koristilo u te svrhe, bile su pod nadzorom Vijeća desetorice (*Consiglio dei Dieci*) i providurâ za drva i šume (*Provveditori sopra legni e boschi*)⁵⁶. Međutim, mnoge su naredbe samo

⁴⁷ *Remeri* su obrađivali *stèle* – dijelove debla, dužine od 18 do 45 mletačkih koraka – koje su dotjerivali do konačnoga oblika, dobivajući veslo. Međusobno su se dijelili na one koji su obrađivali bukovo drvo za izradu vesala *fustâ* i galija (*remeri de dentro de l'Arsenal*) te na one koji su izrađivali vesla za gondole i trgovačka plovila (*remeri de fuora*) upotrebljavajući, pored bukova, i javorovo drvo. A. LAZZARINI, *Remi per le galee*, str. 30.; A. DI BERENGER, *Saggio storico*, str. 72.; S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 113.

⁴⁸ Više o *remerima* v. Giovanni CANIATO (a cura di), *L'arte dei remeri. I primi 700 anni della mariègola dei costruttori di remi e forcole*, Sommacampagna 2007.

⁴⁹ Godine 1501. Vijeće desetorice osnovalo je privremeni organ sastavljen od trojice savjetnika za vode (*Savi alle Acque*) izabranih iz Senata. Četiri godine poslije osnovano je Vijeće (*Collegio Solenne alle Acque*), koje je u početku imalo 15, a nakon reforme 1543. proširilo se na 40 članova. Pored spomenutih organa, 1530. oformljen je novi magistrat koji su činila šestorica savjetnika i izvršitelja za vodu (*Savi ed Esecutori alle Acque*), a u XVII. stoljeću Senat je imenovao inkvizitora (*Aggiunto Inquisitor*). Magistrat za vode brinuo se o održavanju voda mletačke lagune, a imao je i sudsku nadležnost u pojedinim kaznenim postupcima, donoseći odluke u skladu s odredbama Senata i Vijeća desetorice. Više o tome v. Ugo MOZZI, *I Magistrati veneti alle acque ed alle bonifiche*, Bologna 1927., str. 3. – 6.; A. DA MOSTO, *L'Archivio di Stato di Venezia*, str. 155. – 156.; I. CACCIAVILLANI, *Le leggi veneziane*, str. 102., 122.; Piero BEVILACQUA, *Venezia e le acque. Una metafora planetaria*, III ed., Roma 2000., str. 91. – 93.

⁵⁰ Burki su označavali posebnu vrstu plovila, koje se koristilo samo u mletačkoj laguni jer zbog svoje širine i plitkoga gaza nije moglo podnijeti uzburkano more. Usp. Davor BALIĆ, *Vrste plovila u Kotruljevićevu udžbeniku plovidbe, Metodički ogleđi*, vol. 17, br. 1 – 2, Zagreb 2010., str. 82. U rječniku nalazimo sljedeći opis: »Barca forte da carico, con un coperchio nel mezzo, detto in vernacolo TIEMO o FELCE, di tavola immobile, co'suoi ricetti in poppa ed in prora, per uso di dormire.« Usp. Giuseppe BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1867., str. 107.

⁵¹ *Partitanti Burchieri* označavali su vlasnike 25 burkâ, na kojima se prevozila pšenica ili brašno. Usp. A. LAZZARINI, *Boschi e legname. Una riforma veneziana e i suoi esiti*, u: *L'area alto-adriatica dal riformismo veneziano all'età napoleonica* (a cura di Filiberto AGOSTINI), Venezia 1998., str. 103. – 131. (dostupno na: http://www.cansiglio.it/biblioteca/Storia/boschi_legname.pdf, nepaginirano)

⁵² 'Prekrasan dragulj' (tal. *gioiello*). V. Maria Francesca TIEPOLO, *Boschi della Serenissima: utilizzo e tutela*, Venezia 1987., str. 67. Zbog iznimne se važnosti Motovunska šuma nazivala Šumom sv. Marka (*Bosco di San Marco*). Među bukovim je, pak, šumama epitet *prezioso zoello* krasio šumu Cansiglio. A. LAZZARINI, *La trasformazione di un bosco*, str. 22.

⁵³ A. LAZZARINI, *Boschi e politiche forestali: Venezia e Veneto fra Sette e Ottocento*, Milano 2009., str. 16. – 18.; Isti, *Boschi, legnami, costruzioni navali*, str. 118. – 119., 174.

⁵⁴ Ilirske pokrajine naziv je za upravno-teritorijalno područje koje je stvoreno nakon Napoleonove pobjede nad Habsburgovcima i sklapanja mira u Schönbrunnu 14. listopada 1809., a postojalo je do 1813., kada nakon Napoleonova poraza kod Leipziga vlast preuzimaju Habsburgovci. Obuhvaćalo je: Pazinsku knežiju, Trst, Rijeku, Kranjsku, Goričku, zapadnu Korušku, bivše mletačke pokrajine Istru i Dalmaciju, teritorij ukinute Dubrovačke Republike, Boku kotorsku te dio civilne i vojne Hrvatske. »Ilirske pokrajine«, u: *Istarska enciklopedija*, natuknica Nevija ŠETIĆA i Marina MANINA, str. 316.

⁵⁵ L. MATUTINOVIĆ, *Ogled o Ilirskim provincijama*, str. 201. – 202., 213.

⁵⁶ S. BERTOŠA, *Povijesne crtice o istarskim šumama*, str. 21.

ponavljale ono što je već prije bilo propisano, što pokazuje kako se te odredbe nisu uvijek lokalno postovale. Među njima se posebice ističu zabrane glede sječe hrastovih stabala, trgovanja tom vrstom drva i pretvaranja šumskih površina u druge kulture. Potvrda o tome nalazi se i u zapisniku Vijeća labinske komune⁵⁷ iz 1520. Riječ je o odluci Senata kojom se zabranjuje sječa šuma bez posebnoga odobrenja, a o kojoj je mletački dužd Leonardo Loredan izvijestio labinskoga podestata Giacoma Loredana. Molbe za obaranje stabala trebale su se dostaviti podestatu, koji ih je zatim prosljeđivao Arsenalu radi dobivanja dozvole, koja se bilježila u posebnu knjigu.⁵⁸

Godine 1565. mletački providur za drva u Istri, na Kvarnerskim otocima i u Dalmaciji Fabio da Canal, nakon dobivenih molbâ stanovnika labinske komune, dopustio je sječu stabala na nešumovitim predjelima oko Labina, na udaljenosti od jedne milje.⁵⁹ Tri godine poslije, prema zapovijedi Vijeća desetorice, u Istru je upućen ondašnji zapovjednik Arsenalala (*patron all'Arsenal*) Niccolò Surian, koji je trebao popisati sva postojeća hrastova stabla i u javnim i u privatnim šumama ne samo na istarskome području, nego i u ostalim mletačkim pokrajinama. Debla koja su bila odgovarajuće strukture, potrebna za izgradnju ratnih galija, obilježavala su se dvama žigovima sv. Marka.⁶⁰ No, ona, pak, stabla kojima se nije opskrbljivao Arsenal mogla su se, prema zapovijedi providura za drva u Istri Girolama Suriana, sjeći i otpremati u Veneciju za loženje.⁶¹

U zapisniku sjednice Vijeća labinske komune iz 1587. zabilježena je dojava Nicolòa Salamona, providura Arsenalala za Istru, o njegovu dolasku s ciljem popisivanja hrastovih šuma na labinskome području. Pritom je zahtijevao dolazak kapetana Motovunske doline Fantina de Benetta, zaprijetivši mu novčanom kaznom u iznosu od 50 dukata u slučaju neodazivanja. Nakon obilaska labinske i plominske komune Salamon je utvrdio kako se nijedno hrastovo stablo ne može iskoristiti za potrebe Arsenalala, već jedino kao ogrjevno drvo.⁶² U popisu hrastovih stabala, sastavljenome prema njegovu nalogu, zabilježene su 72 zatke⁶³. Iz 1607. datira još jedna naredba koju su kapetanu Motovunske doline uputili zapovjednici Arsenalala Andrea Lando i Piero Marcello, a prema kojoj je u dvjema labinskim šumama (*Cermiana*⁶⁴ i *Prodol*) trebao označiti sva postojeća hrastova stabla korisna Arsenalu i ona koja će takvima tek postati, a potom njihov popis poslati pismom. Pored toga, određuje se da ostala drva za ogrjev može upotrijebiti stanoviti Giovanni Paolo Scampicchio.⁶⁵

Donošenjem državnih propisa nastojale su se spriječiti štete u istarskim šumama, stoga je njihov terenski obilazak s ciljem otkrivanja ikakve nepravilnosti bio povjeren čuvarima koje su birale seoske općine. U slučaju nepronalaženja prekršitelja, odgovornost za prijestupe u šumama morali su, osim šumarâ, snositi i seoski župani⁶⁶ i požupi.⁶⁷ Stabla su se u početku sjekla pod nadzorom posebnih službenika Arsenalala. *Marangoni* su bili stolari koji su dobro poznavali različite vrste drva, a *proti* tesarski nadstojnici koji su, u pratnji bilježnika providurâ za drvo i šume, odlazili u Istru i obilježavali dobra hra-

⁵⁷ Regeste svih isprava iz knjige zapisnikâ sjednica Vijeća komune kronološkim je redom objavio Jakov Jelinčić, stoga je folijacija dokumenata u radu navedena prema: J. JELINČIĆ, Prva knjiga zapisnika sjednica Vijeća labinske komune / Libro consigli I (1566-1578), *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XXIX, Pazin – Rijeka 1986., str. 75 – 159.

⁵⁸ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 24v – 25v (1. III. 1520.)

⁵⁹ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 60v i 61r (20. IV. 1565.)

⁶⁰ M. F. TIEPOLO, *Boschi della Serenissima*, str. 40. – 41.

⁶¹ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 84v i 85r (12. V. 1569.)

⁶² DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 78v – 83r (20. X. 1587.)

⁶³ O pojmu »zatka« više riječi bit će u poglavlju o istarskim katasticima.

⁶⁴ Današnji naziv šume nije poznat.

⁶⁵ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 154r i v (15. XII. 1607.)

⁶⁶ Župan je bio seoski poglavar, kojega su na godinu dana izabirali predstavnici njegove seoske općine, a u obavljanju dužnosti pomagao mu je zamjenik – požup.

⁶⁷ S. BERTOŠA, Povijesne crtice o istarskim šumama, str. 21.

The image shows two pages of a handwritten document in Italian, dated May 15, 1542. The left page is a list of wood types and quantities, with columns for the wood name, quantity, and price. The right page contains a detailed narrative report in Italian, signed by Leonardo Loredano, podestà of Carrara, addressed to Zuanne Tiepolo. The report discusses the wood inventory and the process of transporting it to the port of Carrara.

Sl. 1. Izvješće zapovjednika Arsenala Leonarda Loredana labinskomu podestatu Zuanneu Tiepolu o karatadi obavljenoj 15. svibnja 1542.*

* Izvor: DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 39v i 40v (16. V. 1542.)

stova stabla te naposljetku izrađivali popise rezerviranih ili etatiziranih hrastova (*rassegna de roveri*⁶⁸). Njihova je nazočnost bila iznimno važna i prilikom procjenjivanja količine posječenoga drva u šumama, na temelju čega se određivao ukupan broj kola potrebnih za prijevoz drva od mjesta sječe do ukrcavališta na obali. Kasnije je nadležnost nad tim radovima prešla u ruke rašporskoga kapetana.⁶⁹

Pri procjenjivanju broja potrebnih kola za obavljanje karatade bili su prisutni seoski čuvari šuma i župani, ali ne i predstavnici komunâ. Budući da je nerijetko dolazilo do raznih nepravilnosti, poslanici istarskih komunâ uspjeli su se izboriti da njihovi predstavnici sudjeluju pri raspodjeli obveze prijevoza drva.⁷⁰ Tako u *Knjizi privilegija labinske komune* nalazimo ispravu iz 1542. s popisom posječenih stabala (5685) i popisom broja kola (17 413) za cijelu Istru.⁷¹

Odabiranje volova kao temelja za raspodjelu tereta prijevoza drva pretpostavljalo je sastavljanje popisa svih volova po pojedinim istarskim komunama. O tome, primjerice, svjedoči zapisnik od 4. prosinca 1536., u kojemu je providur Arsenala Lorenzo de Mulla obavijestio labinskoga podestata o novoj karatadi i zamolio ga da mu dostavi popis stoke na svojem području⁷². Značajna je i isprava od 23. svibnja 1545., u kojoj je koparski podestat i kapetan Donato Maripiero od svih podestata mletačke Istre zatražio da mu pošalju popis volova jer će u protivnome pri raspodjeli obveze karatade u obzir uzeti stari popis iz 1542.⁷³

⁶⁸ U doba *Serenissime* za istarski hrast upotrebljavao se naziv *rovere*, dok se u XIX. stoljeću, za austrijske vladavine, koristio izraz *corbetto*. P. BAISSERO, *Il legno di San Marco*, str. 46.

⁶⁹ Isto, str. 58. – 59., 138. – 139.; D. KLEN, *Mletačka eksploatacija istarskih šuma*, str. 214. – 215., 231.

⁷⁰ D. KLEN, *Mletačka eksploatacija istarskih šuma*, str. 232.

⁷¹ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 111v (15. V. 1542.)

⁷² DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 31v (4. XII. 1536.)

⁷³ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 41v i 42r (23. V. 1545.)

Tablica 1. *Raspodjela prijevoza drva u mletačkoj Istri (1560.)**

PODRUČJE	BR. PAROVA VOLOVA	BR. KOLA
Pula	382	3629
Kopar	306	2907
Motovun	294,5	2793
Labin	207	1966,5
Vodnjan	202,5	1923,75
Pietrapelosa	147,5	1401,25
Oprtalj	115	1092,5
Barbansko-rakljanski feud	111,5	1059,25
Vižinada	106	1007
Buje	104,5	992,75
Novigrad	102,5	973,75
Piran	95,5	907,25
Sv. Lovreč	94	893
Bale	70	665
Rovinj	69	655,5
Poreč	63,5	603,25
Umag	61,5	584,25
Dvigrad	51	484,5
Završje	38	361
Plomin	33,5	318,25
Momjan	23	218,5
Isola	17	161,5
Sv. Ivan (Umag)	7	66,5
UKUPNO	2702	25669

* Izvor: S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 127. – 129.

da bi 1596. iznosio čak 11 246,⁷⁹

Prema usporednim grafikonima 1. i 2., koji prikazuju kretanje broja stanovnika (1554. – 1687.) te volova za vuču (1552. – 1660.), razvidno je da je u labinskoj komuni, kao i u čitavoj mletačkoj Istri zabilježeno zamjetno povećanje broja žitelja, čemu je pridonijela sustavna mletačka kolonizacija⁸⁰ poluotoka tijekom XVI. i XVII. stoljeća. Na labinskome se području do 1592. uočava povećanje broja volova, a potom je vidljivo opadanje, dok je na razini mletačke Istre u cjelini taj broj konstatno opadao. Pad ukupnoga broja volova tim je zamjetniji uzme li se u obzir i tablični prikaz kojim su se koristili providurii

Iz izvješća zapovjednika Arsenala Leonarda Loredana od 16. svibnja 1542., u kojemu se iznose podaci o obavljenoj karatadi po pojedinim komunama, saznajemo da su Labin i Plomin 1542. ukupno prevezli 1567 kola, koja su bila raspodijeljena na 627 volova.⁷⁴ Istoga je dana Loredan uputio pismo i labinskomu podestatu Zuanneu Tiepolu, čiji sadržaj potvrđuje da se karatada obavljala u proljeće, ističući kako je bolje da stanovnici komune dio karatade izvrše »sada« jer će u protivnome biti primorani prevoziti drva u vrijeme žetve, što će im predstavljati preveliko opterećenje.⁷⁵

Detaljan popis volova sposobnih za vuču po pojedinim lokalitetima unutar čitave mletačke Istre datira iz 1560., a na osnovi tih je podataka ondašnji rašporski kapetan Giovanni Corner izvršio raspodjelu prijevoza drva koji je trebalo obaviti između svibnja i kolovoza. Ukupno su zabilježena 2702 para volova, a na svaki je par bilo raspodijeljeno 9,5 kola posječenoga drva. Labinska je komuna tako raspolagala s 415 volova, pri čemu je određeno da će 207 parova prevesti 1966,5 kola.⁷⁶ Već se krajem stoljeća, 1592., broj kola koje je prevezlo 666 volova⁷⁷ povisio na 7714,⁷⁵

⁷⁴ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 39v (16. V. 1542.)

⁷⁵ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 40v (16. V. 1542.)

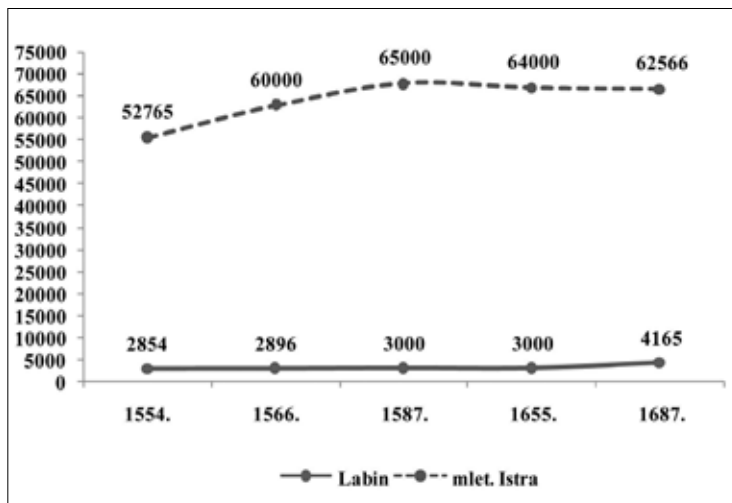
⁷⁶ S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 127. – 129. Tablični prikaz o stanju broja volova u mletačkome dijelu Istre za 1542., 1552., 1560. i 1660., kojim su se koristili providurii Arsenala radi raspodjele karatade, objelodanio je D. Klen, no podaci se u ponečemu razlikuju od onih koje iznosi S. Facchini. Usp. D. KLEN, *Mletačka eksploatacija istarskih šuma*, str. 244.

⁷⁷ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, knjiga 30, fol. 35v (21. IX. 1592.)

⁷⁸ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, knjiga 30, fol. 36r (IX. – X. 1592.)

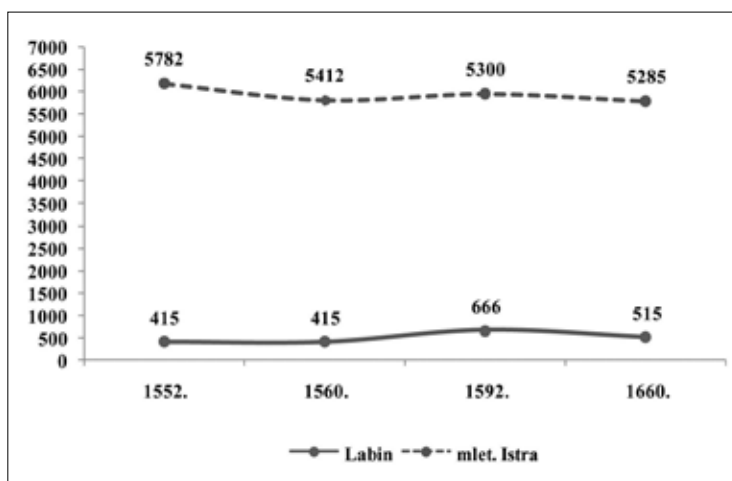
⁷⁹ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, knjiga 30, fol. 37r (22. V. 1596., 16. IX. 1596.). Već se dvije godine poslije, 1598., broj kola, koja su prevezla 482 vola, gotovo trostruko smanjio na 4037,5 (fol. 38r (22. VIII. 1598.)), dok se 1599. ponovno povećao na 6798,75 (fol. 38v (6. VI. 1599.)).

⁸⁰ Više o mletačkoj politici naseljavanja Istre v. Bernardo BENUSSI, *L'Istria nei suoi due millenni di storia*, Trieste 1924., str. 333. – 347.; M. BERTOŠA, *Društvene strukture u Istri XVI.-XVIII. stoljeća*, u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)* (ur. Mirjana GROSS), Zagreb 1981., str. 127. – 157.; Isti, *Istria: Doba Venecije, passim*.

Grafikon 1. Broj stanovnika na labinskome području i u mletačkoj Istri (XVI. – XVII. stoljeće)

* Izvori: B. SCHIAVUZZI, La malaria in Istria: ricerche sulle cause che l'hanno prodotta e che la mantengono, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. V., Parenzo 1889., str. 472.; M. BERTOŠA, Neki povijesni i statistički podaci o demografskim kretanjima u Istri u XVI i XVII stoljeću, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 11, br. 1, Zagreb 1978., str. 119.; I. ERCEG, *Dva i pol stoljeća*, str. 232. – 235.; E. IVETIC, *La popolazione dell'Istria*, str. 101., 143., 326.

Grafikon 2. Broj volova za vuču na labinskome području i u mletačkoj Istri (XVI. – XVII. stoljeće)*

* Izvori: DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, knjiga 30, fol. 35v (21. IX. 1592.); fol. 36r (IX. – X. 1592.); fol. 37r (22. V. 1596., 16. IX. 1596.); D. KLEN, *Katastik gorivog drva*, str. 19. (Tablica II); Isti, *Mletačka eksploatacija istarskih šuma*, str. 244.; S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 127. – 129.

Arsenala radi raspodjele karatade u godini 1542.⁸¹, kada je u Pokrajini popisano 7161 vol koji je morao prevesti odgovarajuću količinu posječenoga drva.

Da bi se spriječile štete u šumama i omogućio siguran prijevoz drva u Veneciju, vlasti su donosile razne terminacije kojih su se podanici morali pridržavati. Nastojalo se osigurati što lakše dopremanje posječene građe do ukrajne luke, stoga se zabranjivala izgradnja bilo kakvoga oblika prepreke slobodnomu riječnom toku – mostova, drvenih stupova i palisada. Problem je predstavljalo postojanje vodenica jer je do pojave parnoga pogona onaj vodeni bio glavni način pokretanja žrvnjeva za mljevenje žita. Mletačke su vlasti s time u vezi pronašle kompromisno rješenje: vlasnicima vodenica dopušteno je svake dvije godine iskopati riječno korito do tri stope (*tre piedi*) dubine u blizini samoga mlina. Druga važna odredba odnosila se na zabranu košnje trave za stočnu hranu ondje gdje je tek obavljena sječa, a strogo je bilo zabranjeno i obaranje obilježenih stabala (*martellati*), kao i ispaša stoke u mladoj šumi.⁸²

Dragocjeno vrelo podataka o uredbama koje su donosile mletačke vlasti možemo crpiti iz kompilacije zakonâ o kaznenim postupcima koje je 1751. sabrao Angelo Sabini⁸³, državni odvjetnik pri Vijeću

⁸¹ D. KLEN, *Mletačka eksploatacija istarskih šuma*, str. 244.

⁸² P. BAISSERO, *Il legno di San Marco*, str. 82. – 83. Više o odredbi u vezi s ispašom stoke v. *Leggi criminali del serenissimo dominio Veneto in un solo volume raccolte, e per pubblico decreto ristampate*, Venezia 1751., str. 84.; A. DI BERENGER, *Saggio storico*, str. 20.

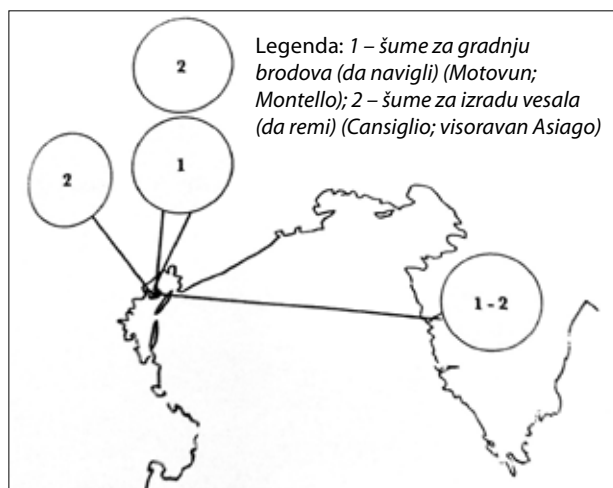
⁸³ Više o Angelu Sabiniju v. *Delle iscrizioni veneziane raccolte ed illustrate da Emmanuele Antonio Cigogna cittadino veneto*, vol. III, Venezia 1870., str. 176.

četdesetorice (*Quarantia*)⁸⁴. Među njima je značajan propis Vijeća desetorice od 28. studenoga 1601.⁸⁵ u vezi s hrastovim šumama na cjelokupnome teritoriju pod vlašću *Serenissime*. Određuje se kazna za sječu obilježenih stabala za Arsenal u iznosu od 10 dukata po stopi, dok je za ona stabla koja mu nisu koristila iznosila 5 dukata.⁸⁶

U arhivskim dokumentima nalaze se i potvrde o kaznenim postupcima koji su se u drugoj polovini XVIII. stoljeća vodili protiv počinitelja štete u istarskim šumama.⁸⁷ Sudili su im predstavnici mletačke vlasti u Palmi, Rašporu i Koprui u skladu sa zakonskim odredbama Vijeća desetorice, nazvanima *rito dell'Eccelso*⁸⁸. Među lokalitetima na kojima je počinjena šteta spominje se i Labin. Ondje se 1756. vodio proces protiv svećenika

Antonija Carnizze s Krka, koji je bez dopuštenja posjekao 313 stopa drva u šumi na području Topida, a slučaj je dospio u ruke rašporskoga kapetana. Ta se drugorazredna šuma nalazila u vlasništvu franjevača, no nakon saslušanja okrivljenik je iste godine oslobođen.⁸⁹

Pisane prijave protiv prekršitelja – zvane *polizze secrete*⁹⁰ – mogle su se anonimno ubaciti u »sandučić« za pritužbe (*cassella*)⁹¹, sličan »Lavljim ustima« (*Bocca di leone*), za koji su postojala dva ključa: jedan je držao najstariji providur za drvo i šume, a drugi najstariji zapovjednik Arsenala.⁹² *Cassella* se otvarala svakih osam dana u nazočnosti najmanje po dvojice spomenutih providura i *patrona* Arsenala. Polovinu iznosa dobivenoga od novčane kazne dobivao je tajni prijavitelj, a prijave su razmatrala po trojica providura za drvo i šume, zapovjednik Arsenala i providurâ za topništvo (*Provveditori alle Artiglierie*)⁹³. Pored zatvorske, za kaznena djela mogla je uslijediti i kazna progonstva, robijanja na galijama, pa čak i smrtna osuda.⁹⁴ Prekršajne odredbe za štete počinjene u šumama propisuju se i kasnijom terminacijom Vijeća za šume iz 1777.

Karta 1. Prvorazredne šume Mletačke Republike*

* Izvor: P. BAISSERO, *Il legno di San Marco*, str. 153.

⁸⁴ Vijeće četdesetorice (*Quarantia* ili *Consiglio dei Quaranta*) utemeljeno je početkom XIII. stoljeća kao prizivni sud, a sudjelovalo je u radu i odlukama državnih magistratura u vezi s političkim i upravnim pitanjima te kriminalom. S obzirom na predmet bavljenja, u XV. stoljeću podijeljeno je na dva tijela: *Quarantia civile* (za civilna pitanja) i *Quarantia criminale* (za kaznena djela). Trojica čelnika (*capì*) Vijeća četdesetorice, uz dužda i šestoricu njegovih savjetnika, činila su Vrhovništvo (*Signoria*). Lovorka ČORALIĆ, *Kraljica mora s lagunarnih sprudova: povijest Mletačke Republike*, Samobor 2004., str. 79. – 80.; Charles DIEHL, *Mletačka Republika*, Zagreb 2006., str. 67.; Frederic C. LANE, *Povijest Mletačke Republike*, Zagreb 2007., str. 115. – 116.

⁸⁵ Ovaj se propis nalazi i u: I. CACCIAVILLANI, *Le leggi veneziane*, str. 145. – 156.

⁸⁶ *Leggi criminali*, str. 82.

⁸⁷ Isprave o tome sačuvane su u fondu »Consiglio dei Dieci, Processi criminali delegati«, koji je pohranjen u Državnome arhivu u Veneciji. Objavljene su u članku: M. DAL BORGIO, *Il Consiglio di Dieci*, str. 33. – 59.

⁸⁸ Više o tome v. Giuseppe MARANINI, *La restituzione di Venezia dopo la serrata del Maggior Consiglio*, Firenze 1931., str. 458. – 472.

⁸⁹ M. DAL BORGIO, *Il Consiglio di Dieci*, str. 34., 43.

⁹⁰ U rječniku nalazimo sljedeći opis: »piccola carta scritta«. G. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, str. 518.

⁹¹ Natpis na »sandučiću« glasio je: *denoncie secrete contro dannegiatori dei boschi della Provincia*. Jedan od takvih kamenih »sandučića« sačuvan je u Buzetu, u blizini sjedišta rašporskoga kapetana, na kojemu je uklesana godina 1755.

⁹² U komunama pod mletačkom vlašću ključeve *casselle* držali su podestat i kapetan, a ondje gdje je postojao samo jedan predstavnik mletačke vlasti (*rettor*) drugi je ključ držao rizničar (*camerlengo*). *Leggi criminali*, str. 83.

⁹³ Početkom XVI. stoljeća Vijeće desetorice imenovalo je providura za topništvo i streljivo (*Provveditore sopra le Artiglierie e le Munizioni*), a 1558. Senat je izabrao trojicu članova toga magistrata. Njihova je zadaća bila nadzirati izradu topničkoga oružja te nabavu streljiva, a od 1648. imali su ovlasti pokretanja sudskoga postupka protiv osoba koje su neovlašteno prisvojile streljivo. A. DA MOSTO, *L'Archivio di Stato di Venezia*, str. 163.

⁹⁴ *Leggi criminali*, str. 84.

3. RASPODJELA TERETA – SVANTAGGIATI E PRIVILEGIATI

Istarsko stanovništvo nastojalo se riješiti obveze prijevoza drva za mletački Arsenal, a to se ponajprije odnosilo na inače društveno povlaštene plemiće⁹⁵. Većina njih nije radila na zemlji, već su taj posao obavljali koloni, ali bili su prvi među stanovnicima komune koji su uputili zahtjev da se njihove volove oslobodi tereta prijevoza drva.⁹⁶ Međutim, labinski i plominski podestat Lorenzo Minio iznio je 1538. presudu u višegodišnjemu sporu između pučana i plemića glede njihovih prava i povlastica, ističući da se volove potonjih ne smije osloboditi, već obveza karatade mora jednako teretiti i volove pučana i plemića, kao što je to dotad bilo uređeno.⁹⁷ Ta presuda pokazuje da mletačke vlasti u početku nisu izuzimale plemićki sloj od dužnosti prevoženja drva, nego su nastojale spriječiti ikakve nejednakosti. No, nakon opetovanih žalbâ labinskim je plemićima – tek gotovo čitavo stoljeće kasnije – odobren zahtjev za oslobođenjem od karatade na temelju terminacije koparskoga podestata i kapetana Pietra Capella od 30. listopada 1632., koju je potvrdio Senat 9. prosinca iste godine⁹⁸, a prema kojoj se izričito navodi kako se preostalim obveznicima ne smije nametati veća obveza od one koja je bila propisana odredbom rašporskoga kapetana.⁹⁹

Međutim, pučani labinske komune nisu bili zadovoljni tom odlukom, stoga su ušli u spor s plemićima oko plaćanja karatade. Dana 6. rujna 1639. labinski plemić Dionisio Luciani, koji je bio sucem i članom Vijeća komune, obavijestio je opunomoćenika pučana (*Procuratore de Territoriali*) Dinka Verbanca kako je rašporski kapetan Alvise Tiepolo izuzeo plemiće od navedene obveze, dok je, s druge strane, donio odluku prema kojoj župani i dalje moraju plaćati karatadu.¹⁰⁰ To je, dakako, prouzročilo negodovanje seoskih glavara jer su svega nekoliko dana ranije, uz posredovanje župana Sv. Nedelje – kao njihova predstavnika – zahtijevali da ih se oslobodi te dužnosti.¹⁰¹

Osim utvrđivanja raspodjele obveze, trebalo je odrediti i mjesto odakle će se prevoziti posječeno drvo, kao i vrijeme u kojemu se karatada morala obaviti. Mjesto se određivalo na osnovi izdavanja posebnih potvrda, na kojima je bila upisana količina drva i broj kola za njihov prijevoz.¹⁰² Obveza prijevoza hrastovih trupaca odvijala se u dvama oblicima. Prvo, mogli su je neposredno izvoditi sami obveznici. Drugo, ako je mjesto sječe bilo suviše udaljeno od ukrcavališta, unajmljivale su se druge osobe, koje su prevozile drva umjesto samih obveznika. Ovi su primali obavijesti o novčanome iznosu koji su trebali poslati kako bi podmirili tu obvezu. Prepiske između zapovjednikâ ili providurâ Arsenala i labinskih podestata pokazuju kako je na području labinske komune bilo zastupljeno posredno izvršavanje obveze prijevoza drva. Tako je, primjerice, 24. lipnja 1538. Girolamo Luciani, povjerenik providura Arsenala, javio labinskomu podestatu Lorenzu Miniju kako je za podmirivanje obveze karatade primio 278 lira¹⁰³,

⁹⁵ Gradsko plemstvo naziva se još i patricijat. Nakon zatvaranja Velikoga vijeća (što je poznato pod nazivom *serrata*) 1297., gornji društveni sloj (patricijski rodovi) preuzima vlast u Vijeću te se pripadnicima novih, obogaćenih građanskih obitelji zabranjuje ulazak u članstvo toga središnjega tijela mletačke državne uprave. Otada se patricijat izdvaja u poseban stalež, čiji je politički monopol bio uvjetovan i rodbinskom pripadnošću i materijalnim bogatstvom, te se dobivenim povlasticama razlikuje od pučana. L. ČORALIĆ, *Kraljica mora*, str. 50.; Serđo DOKOZA, Problematika proučavanja dalmatinskoga plemstva u srednjem vijeku, *Povijesni prilozi*, god. 35, Zagreb 2008., str. 26.

⁹⁶ D. KLEN, *Mletačka eksploatacija istarskih šuma*, str. 245.

⁹⁷ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 95r – 96r (23. IX. 1538.)

⁹⁸ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 135r (9. XII. 1632.)

⁹⁹ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 134v i 135r (30. X. 1632.)

¹⁰⁰ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 103r (6. IX. 1639.)

¹⁰¹ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 102v i 103r (2. IX. 1639.)

¹⁰² D. KLEN, *Mletačka eksploatacija istarskih šuma*, str. 252.

¹⁰³ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 37v i 38r (24. VI. 1538.)

dok iz pisma zapovjednika Arsenala Girolama Bernarda, koje je 28. studenoga iste godine uputio podestatu Miniju, saznajemo kako je komuna u istu svrhu poslala 152 lire¹⁰⁴.

Uvidom u knjige zapisnikâ sjednica Vijeća labinske komune doznajemo da se posredno obavljanje prijevoza drva odvijalo na sljedeći način: nakon dobivanja obavijesti o raspodjeli tereta i broju potrebnih kola, komuna bi objavila poziv za sudjelovanje na javnoj dražbi, na kojoj se prijevoz drva za Arsenal davao u zakup onomu tko je za najniži ponuđen iznos prihvatio izvršavanje te obveze, a pritom je obveznik – koji se u izvorima naziva *conductor carrigiorum* ili *comprador de carizzi* – morao dati prikladno jamstvo o njezinu izvršavanju.¹⁰⁵ Kao potvrda tomu može poslužiti primjer iz 1569.¹⁰⁶, kada se prijevoz drva dao u zakup Baldu Scampicchiju, ili, pak, onaj iz 1574.¹⁰⁷, kada se Mohor Živčić ponudio da će prevesti drva iz Motovunske doline uz dobivanje iznosa od 17 solda po kolima. Međutim, svaka javna dražba nije rezultirala uspješnim ishodom, odnosno postavljanjem najniže ponude, o čemu svjedoči slučaj od 7. srpnja 1572., kada je na sjednici jednoglasno odlučeno da se izaberu dvojica poslanika labinske komune, koja će pronaći obveznike za prijevoz 2392,5 kola drva po najpovoljnijoj cijeni.¹⁰⁸

Za naplaćivanje novčanoga iznosa svakomu obvezniku bila su zaslužna dvojica ubirača karatade – koji se u izvorima nazivaju *exactores carrigiorum* ili *Esattori della Carratada*¹⁰⁹ – pri čemu je jedan dolazio iz redova plemića, a drugi iz redova pučana. Iako se nakon provođenja javne dražbe za preuzimanje obveze karatade odmah mogao izračunati novčani iznos koji je trebao podmiriti svaki obveznik, ubirači nisu mogli izvršiti naplatu u prilično kratkome vremenskom roku jer su obveznici bili razmješteni po različitim mjestima unutar komune. Naknada koja se isplaćivala ubiračima karatade bila je minimalna¹¹⁰, stoga je 14. srpnja 1569. iznimno odobreno njezino povećanje na iznos od 15 lira po pojedinome ubiraču.¹¹¹ Dana 6. listopada 1589. jedan od koparskih podestata izvijestio je Senat kako je karatada postala predmetom trgovine raznih osoba, koje su mislile samo na vlastiti interes, ne obazirući se na pretjerano opterećivanje bijednih podanika.¹¹²

Teški učinci rata u Istri početkom XVII. stoljeća *Serenissimi* su privremeno onemogućili korištenje volova seoskih obveznika za prijevoz drva namijenjenoga Arsenalu. Ratna pustošenja i razaranja velikih razmjera, uništavanje ljetine, pljačkanje imovine, a osobito otimanje stoke tijekom Uskočkoga rata rezultiralo je velikim nazatkom gospodarstva. Zbog toga je Venecija odmah nakon završetka rata morala izuzeti stanovnike komunâ od obveze besplatnoga prijevoza drva te je rašporskomu kapetanu poslala novac kako bi prijevoznicima isplatio naknadu za njihov rad. Međutim, već dvije godine nakon završetka rata ponovno se počela primjenjivati prijašnja odredba o raspodjeli karatade po istarskim komunama.¹¹³ U izvješćima istarskih providura, koja su oni na temelju svojih obilazaka podnosili Senatu, ocrtava se teško stanje u kojima su se nalazile komune. Njihov je položaj dodatno pogoršavalo opetovano nametanje obveze prijevoza drva, a o tome svjedoči izvješće providura Zaccarije Bondumiera od 15. svibnja 1629.: »La Provincia in universale continua 'l frettoloso passo alla sua destruzione, perchè quelli che per interesse publico doveriano assister (com'è mente della Serenità Vostra), alla preservatione, anzi

¹⁰⁴ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 38r (28. XI. 1538.)

¹⁰⁵ D. KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma, str. 254.

¹⁰⁶ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Zapisnici sjednica Općinskog vijeća, 1566. – 1578., knjiga 4, fol. 32v (10. VII. 1569.), kutija 2

¹⁰⁷ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Zapisnici sjednica Općinskog vijeća, 1566. – 1578., knjiga 4, fol. 92v (2. V. 1574.), kutija 2

¹⁰⁸ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Zapisnici sjednica Općinskog vijeća, 1566. – 1578., knjiga 4, fol. 65r (7. VII. 1572.), kutija 2

¹⁰⁹ S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 120.

¹¹⁰ D. KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma, str. 256.

¹¹¹ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Zapisnici sjednica Općinskog vijeća, 1566. – 1578., knjiga 4, fol. 33r (14. VII. 1569.), kutija 2

¹¹² Senato Mare: cose dell'Istria, Registro 50 – (1589), *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XII., Parenzo 1896., str. 58.

¹¹³ D. KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma, str. 261. – 262.

all'augumento della medesima, (...) gl' hanno affatto estenuati e ridotti mal buoni a viver per sè, nonchè da poter esser riguardati per servitio di Vostra Serenità.«¹¹⁴

Budući da je seosko stanovništvo bilo preopterećeno obvezom prijevoza drva, nastojalo je dio tereta preusmjeriti na plemiće, u čemu su se oni, kao članovi Vijeća komune, oduprli i uspjeli izboriti za oslobođenje od karatade.¹¹⁵ No, izvori pokazuju kako je donošenje te odluke dovelo do izbivanja nereda jer su time pučani i dalje ostali zakinuti, stoga je koparski podestat Andrea Morosini zabranio svaki oblik ometanja sazivanja i donošenja odluka Vijeća komune.¹¹⁶

4. OKOLNOSTI PRETVORBÂ KARATADE

Promjena u postupku utvrđivanja obveze prijevoza drva dogodila se u vrijeme rašporskoga kapetana Giovannija Basadonne (1636. – 1638.), a slijedio ga je i novi kapetan Alvise Tiepolo. Naime, Basadonna je ukinuo praksu žigosanja stabala i umjesto toga uveo novi način neposrednoga davanja u zakup prijevoza drva. Međutim, to je izazvalo negodovanje poslanikâ koji su vršili žigosanje i procjenjivanje stabala te kontrolu izvoza jer su time izgubili mogućnost zarađivanja na štetu podanikâ, kojima su povećavali visinu troškova prijevoza.¹¹⁷

Tiepolo je nastavio s Basadonninim načinom rada, predlažući da se teret prijevoza drva ravnomjerno raspodijeli, tako da nitko ne bude izuzet od obavljanja karatade, osim onih koje bude oslobodio Senat. Ukidanjem magistrata poslanikâ istarskih komuna, koji su kontrolirali postupak prijevoza, trebale su se otkloniti razne nepravilnosti. Ta je promjena dovela do toga da se ukupan broj kola za prijevoz više nije raspodjeljivao s obzirom na broj slobodnih volova, već se cjelokupan iznos troškova prijevoza dijelio na ukupan broj slobodnih volova. Otada su sve istarske komune morale plaćati svoj udio u obvezi prijevoza drva za Arsenal, a novčani iznosi, koje su prikupljali ubirači karatade, pohranjivali su se u blagajni rašporskoga kapetana.¹¹⁸

Tiepolovo zalaganje za drastično smanjivanje privilegija oslobođenja od karatade godinama nije davalo nikakve rezultate u mletačkomu Senatu, stoga je protiv takvoga oblika nepravde ustao i koparski podestat i kapetan Angelo Zusto, koji je u izvješću upućenom Senatu 3. rujna 1663. naglasio: »(...) a tall' impositione concorrer vi dovesse ogn'uno, nessuno eccettuato, il peso universale si renderebbe più soave, e la Ser[enità] V[ost]ra alle occasioni rimarebbe meglio e più celeremente servita.«¹¹⁹

Njegova su zalaganja naišla na plodno tlo te je 6. listopada iste godine Senat naredio rašporskomu kapetanu da sva oslobođenja od obveze prijevoza drva, koja su bez odobrenja Senata izdali »quei rappresentanti«, proglasi nevrijedećima.¹²⁰ No, te su odredbe Senata bile kratkoga vijeka, a sve više obveznika tražilo je oslobađanje od teškoga tereta, koji je i dalje najviše pritiskao leđa siromašnijih seljaka. Mnogi su se stoga nastojali riješiti volova – što je za posljedicu imalo slabiju obradu zemlje, a time i gospodarsko propadanje sela – ili su se, pak preseljavali na teritorij pod austrijskom vlašću.¹²¹

¹¹⁴ »Cijela Pokrajina hitro srlja u svoju propast jer oni koji bi radi javnoga interesa trebali pomoći (kao što je to namjera Vaše Prejasnosti) u njezinu očuvanju, štoviše, u njezinu proširenju, toliko su ih izmučili da više nisu sposobni živjeti, niti služiti Vašoj Prejasnosti.« Relazione 15 maggio 1629 del Provveditore in Istria Zaccaria Bondumier, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. V., Parenzo 1889., str. 138.

¹¹⁵ Senato Mare: cose dell'Istria, Registro 90 – (a. 1632), *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XIII., Parenzo 1897., str. 367.

¹¹⁶ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 134r i v (3. II. 1643.)

¹¹⁷ S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 120.; D. KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma, str. 263. – 264.

¹¹⁸ D. KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma, str. 264. – 265.

¹¹⁹ »(...) troškove toga nameta trebali bi snositi svi, bez ikakve iznimke, jer bi tako opći teret postao lakši, a Vaša Prejasnost mogla bi u određenim prilikama biti bolje i brže poslužena.« Relazioni dei Podestà e Capitani di Capodistria, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. VII., fasc. 1 – 2, Parenzo 1891., str. 353.

¹²⁰ Senato Rettori, Registro 38 – (a. 1663), *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XIX., Parenzo 1903., str. 12.

¹²¹ Relazioni dei Podestà e Capitani di Capodistria, str. 352.; Darko DAROVEC, *A Brief History of Istra*, Yanchep, WA 1998., str. 40.; Isti, *La realtà economico-sociale in Istria alla fine dell'antico regime*, in: *Veneto, Istria e Dalmazia tra Sette e Ottocento. Aspetti*

Zaključkom Senata iz 1687. za istarske je komune nastupilo novo razdoblje u pogledu raspodjele tereta prijevoza drva. Dotadašnju praksu određivanja udjela prema ukupnomu broju volova zamijenila je naredba prema kojoj se u idućim dvjema godinama ta obveza trebala izvršavati ubiranjem pristojbe, odnosno preuzimanjem modela koji se već primjenjivao pri raspodjeli troškova za galijote (*che si prattica nelle tanse per la contribution de Galeotti*). Time je obveza poprimala općenitije obilježje, što je trebalo olakšati ubiranje sredstava za prijevoz drva.¹²²

Dakle, vidljivo je kako je karatada od samoga uvođenja u XV. stoljeću do odredbe Senata od 15. svibnja 1687. postupno mijenjala svoj oblik, od obveze koju su neposredno morali vršiti obveznici do pretvaranja u novčano podavanje za plaćanje onih koji su obavljali prijevoz. Jedno je ipak ostalo nepromijenjeno – uvijek je teretila one koji su posjedovali volove. S druge strane, obitelji koje nisu imale volove bile su opterećene drugim oblikom radne obveze, odnosno morale su davati radnu snagu za veslanje na galijama, čišćenje kanala kojima su se prevozila drva do ukrcavališta, popravak mostova, cesta, gradskih zidina, bunara i crkava, što je stanovništvu komune također predstavljalo priličan teret.

Prema podacima Luigija Morteana, saznajemo da je u prosincu 1687. rašporski kapetan Iseppo Morosini raspodijelio ukupne troškove prijevoza drva, koji su iznosili 20 936 libara, na 10 468 glava obitelji na području mletačke Istre¹²³. Dakle, svaka je glava obitelji morala platiti 2 libre. Određeno je da Labin s Plominom mora izdvojiti 1654 libre, što pokazuje da je taj teret moralo snositi 827 glava obitelji.¹²⁴ Određivanje podavanja u obliku glavarine (*testatico*)¹²⁵ značilo je da su obvezom podmirivanja troškova prijevoza otada bili zahvaćeni i pučani i plemeniti građani, što je trebalo dovesti do ujednačivanja. No, provođenje takvih odredaba izazvalo je negodovanje u redovima labinskih plemića, koji su se prije izdvajali od pučana na temelju privilegija o oslobođenju od karatade. Budući da su se prvi suprotstavili sudjelovanju u plaćanju dijela troškova prijevoza drva, pučani su izabrali poslanike, koje su uputili u Veneciju kako bi se izborili za izjednačivanje prava.¹²⁶

Bez obzira na protivljenje plemenitih građana labinske komune, Venecija je nastavila s provođenjem novoga oblika naplaćivanja karatade. Štoviše, Senat je 4. listopada 1698. zapovjedio koparskomu podestatu i kapetanu te rašporskomu kapetanu da sastave propise o novome obliku glavarine (*nuovo testatico*) radi konačnoga uređenja odgovarajućega načina raspodjele troškova prijevoza drva namijenjenoga Arsenalu, koji je trebalo uskladiti sa zaključcima iz 1687. i 1688.¹²⁷ Iduće je godine Senat izvijestio rašporskoga kapetana kako je zadovoljan njegovim radom na oblikovanju novoga načina podjele troškova, koji je moralo snositi novih 460 glava obitelji.¹²⁸

Rašporski je kapetan svakoj komuni izdavao knjižicu s posebnim potvrdama, na kojima je bio zabilježen novčani iznos za podmirivanje karatade, a broj naplatnih organa određivao se prema prilikama koje su vladale u pojedinim komunama. U onoj labinskoj do 1716. postojala su dva, a otada samo jedan naplatni organ. No, u njihovu su se radu često mogle uočiti nezakonitosti jer su pribjegavali metodama varanja obveznikâ naplaćivanjem većega iznosa od propisanoga ili njegovim prisvajanjem.¹²⁹

Na visinu ukupnih troškova prijevoza utjecala je količina posjećenoga drva sve do utvrđivanja točnoga iznosa naknade, koji se naplaćivao po glavama obitelji. Ako se sječa odvijala u uobičajenim okvirima, moglo je doći i do neznatnih odstupanja u obliku uštede ili, pak, zaostajanja. Međutim, ako je količina drva premašivala uobičajene granice, naplaćivalo se sve veće iznose, što se redovito provodilo krajem XVII., ali i u XVIII. stoljeću.

economici, sociali ed ecclesiastici (a cura di Filiberto AGOSTINI), Venezia 1999., str. 45. – 46.; Rino CIGUI, *Alcuni aspetti della vita socio-economica a Umago nei secoli XVI e XVII*, *Istria*, br. 3, Pula 2013., str. 46. – 47.

¹²² Senato Mare: cose dell'Istria, Registro 152 – (a. 1686), *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XVI., Parenzo 1900., str. 110.

¹²³ L. MORTEANI, *Storia di Montona*, str. 188.

¹²⁴ D. KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma, str. 271.

¹²⁵ Egidio IVETIC, *La popolazione dell'Istria nell'età moderna*, Trieste – Rovigno 1997., str. 133.

¹²⁶ D. KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma, str. 272.

¹²⁷ Senato Mare: cose dell'Istria, Registro 152 – (a. 1686), str. 237.

¹²⁸ Isto, str. 238.

¹²⁹ D. KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma, str. 275.

5. KATEGORIZACIJA ISTARSKIH ŠUMA U KATASTICIMA XVI. – XVIII. STOLJEĆA

U doba mletačke vladavine sastavljeno je nekoliko popisa šuma radi pravilnoga gospodarenja njima. Prvi – nama poznat – datira iz 1541., kada je providur za drva i šume u Istri Domenico Falier, nakon dobivanja ovlasti od Vijeća desetorice, zapovjedio protomajstoru Arsenalu (*protomagistro dell'Arsenale*) Gianmariji Spuazzi sastavljanje popisa šuma na istarskome podneblju (*Registro dei boschi dell'Istria*), uz navođenje imena šuma i njihovih vlasnika, s ciljem zaštite postojećih šuma i osiguravanja materijala za gradnju brodova.¹³⁰ Idući dokument, naslovljen *Descrizione dei boschi fatta dallo stimatore Giacomo Celsi dignissimo patron dell'Arsenal con l'autorità dell'Eccellentissimo Consiglio di Venezia*, potječe iz 1554., a riječ je o popisu šuma, njihovih vlasnika, ali i o broju hrastovih stabala, napose onih označenih žigom sv. Marka.¹³¹

Jedan je od najpoznatijih katastika onaj koji je 1566., prema nalogu Senata, sastavio već spominjani providur Fabio da Canal. U *Katastiku gorivog drva u istarskim šumama pod Venecijom*¹³² popisao je 669 šuma¹³³ na teritoriju pojedinih komunâ, među kojima se nalazi i ona labinska. Pored onomastičkoga i toponomastičkoga korpusa, podastire podatke o vrsti i veličini šuma, kvantiteti drva koja se mogla prevesti, uz predviđanja moguće količine koja bi se mogla dobiti za određen broj godina, ali i o utovarnim lukama i udaljenostima pojedine šume od tih luka. K tomu je iznio pregled broja stanovništva, stoke i volovskih zaprega u određenim istarskim komunama.¹³⁴ U tome se katastiku spominju raznoliki toponimi, među kojima valja izdvojiti termin »zatka«¹³⁵, koji se u velikome broju javlja na području Barbana, Labina i Plomina. Na teritoriju labinske komune da Canal navodi 53 zatke, ističući postojanje još koje-kakvih neznatnih zatkâ i stancija koje nije upisao. Ondje je ukupno zabilježeno 77 šuma, od kojih je 5 bilo općinskih, a 66 privatnih, dok ih je 6 svrstano u kategoriju neodređenih. Uzevši u obzir cjelinu, u mletačkoj su Istri najbogatije gorivim drvom bile šume privatnikâ, a tek potom one općinske. Tako je, primjerice, Cristoforo Scampicchio bio vlasnikom šume iz koje se u četverogodišnjemu razdoblju očekivao prinos od 6000 koraka drva.¹³⁶ S obzirom na najmanju i najveću količinu gorivoga drva koja se mogla dobiti, do ukrajne luke moglo se prevesti 10 – 6000 naramaka.¹³⁷

Prema podacima iz da Canalova katastika, na labinskome je području 1566. obitalo 2896 stanovnika; zabilježeno je 245 parova goveda te 9866 krupne i 23 224 sitne stoke.¹³⁸ Iz toga razdoblja potječe još jedan važan izvor o broju žiteljstva. Riječ je o izvješću iz pera trojice mletačkih sindika – Gieronima Bragadina, Gieronima Landa i Daniela Morosinija – koji su, obišavši mletačke posjede u Istri, Venetu i Furlaniji 1554. ustanovili da je mletačka Istra imala ukupno 52 765 stanovnika.¹³⁹ Sindici navode da su

¹³⁰ Više o tome v. Ivan PEDERIN, *Il registro dei boschi dell'Istria occidentale del 1541/42, Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, vol. XIV, Trieste, 1983. – 1984., str. 153. – 170.

¹³¹ Lucia MORATO UGUSSI, *Buie d'Istria: famiglie e contrade*, Rovigno 2014., str. 11.

¹³² *Catasticum Fabii de Canali provisoris super lignis in Histria et Dalmatia, ann. MDLXVI* pohranjen je u Državnome arhivu u Veneciji, a objavio ga je povjesničar Danilo Klen. Usp. D. KLEN, *Katastik gorivog drva*, str. 5. – 88.

¹³³ Mislava BERTOŠA, *Imena šuma u Catasticum Fabii de Canali provisoris super lignis in Histria et Dalmatia* iz godine 1566., *Suvremena lingvistika*, vol. 53 – 54, br. 1 – 2, Zagreb 2002., str. 33.

¹³⁴ D. KLEN, *Katastik gorivog drva*, str. 8. – 9.; M. DAL BORGIO, *Il Consiglio di Dieci*, str. 134.

¹³⁵ Značenjem ovoga pojma bavili su se mnogi autori koji donose razna – u koječemu oprečna – objašnjenja. Prema B. Fučiću, »zatka« označava posjed, kolonsku kuću sa zemljom i svim pripadajućim dijelovima. Taj se izraz spominje još u *Istarskome razvodu i Urbaru Pazinske knežije* iz 1488., a u Istri se gdjegdje sačuvao kao naziv pojedinoga lokaliteta. Branko FUČIĆ, *Izvještaj o putu po Istri 1949. godine (Labinski kotar i Kras)*, *Ljetopis JAZU*, knj. 57, Zagreb 1953., str. 135. O pojmu »zatka« više v. npr. u: V. BRATULIĆ, »Zatke« i »zatkari« u XVI. stoljeću u Istri, *Jadranski zbornik*, sv. 4, Rijeka – Pula 1960., str. 307. – 310.; D. KLEN, *Barbanski kapituli* iz 1548. godine, *Jadranski zbornik*, sv. 5, Rijeka – Pula 1962., str. 106. – 107.; M. BERTOŠA, *Mletačka Istra u XVI. i XVII. stoljeću*, sv. II, Pula 1986.; Dražen VLAHOV, *Istarski razvod kao izvor za gospodarsku povijest, Pazinski memorijal* (ur. Josip ŠIKLIĆ i dr.), knj. 26 – 27, Pazin 2009., str. 337. – 344.

¹³⁶ D. KLEN, *Katastik gorivog drva*, str. 58.

¹³⁷ Usp. D. KLEN, *Katastik gorivog drva*, str. 19. (Tablica I)

¹³⁸ Isto, str. 20. (Tablica II)

¹³⁹ Usp. M. BERTOŠA, *Istarski fragment itinerara mletačkih sindika z 1554. godine*, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XVII, Rijeka 1972., str. 43.; Ivan ERCEG, *Dva i pol stoljeća kretanja stanovništva Istre (1554-1807)*, u: *Gunjačin zbornik*, Zagreb 1980., str. 229. – 250. Zbrajanjem broja žitelja po lokalitetima koje mletački sindici bilježe u svojem izvješću E. Ivetic

na labinskome teritoriju tada živjele 2854 duše¹⁴⁰, od čega 200 morlačkih obitelji¹⁴¹, a dvadesetak godina poslije, iz apostolske vizitacije veronskoga biskupa i kasnijega kardinala Agostina Valiera, datirane iz 1579., doznaje se da je Župa Labin – koja je potpadala pod jurisdikciju Puljske biskupije¹⁴² – imala oko 2000 stanovnika¹⁴³.

Briga Mletačke Republike o istarskim šumama bila je izražena i u XVIII. stoljeću, osobito zbog porasta broja žiteljstva, što je rezultiralo i povećanim korištenjem šumama i šumskim površinama za ogrjev i ispašu stoke. Prema zapovijedi Senata, dvojica su rašporskih kapetana tada prionula na posao sastavljanja katastika istarskih šuma. Prvi je od njih Zuanne Pizzamano, ujedno i inkvizitor nad šumama u Istri (*Inquisitore sopra boschi*), koji je 1717. – 1719. izradio *Catastico de Boschi, Molini e Valche della Provincia d'Istria*¹⁴⁴, u kojemu je iznio popis svih šuma u Pokrajini Istri po pojedinome teritoriju, podijelivši ih na četiri kategorije (razreda), pri čemu su u prvim dvjema rasla stabla najbolje kvalitete kojima se opskrbljivao Arsenal, stoga su se granice tih šuma posebno označivale, o čemu će više riječi biti u nastavku. Takav se način odvajanja i obilježavanja stabala provodio i tijekom nešto kasnije državne šumske reforme, u okviru koje je zadaća svih mletačkih šuma povjerena glavnomu providuru za drvo i šume u Palmi.¹⁴⁵ Pizzamano je na labinskome području popisao 349 šuma, od kojih je 279 uvrstio u 3., a ostalih 70 u 4. razred, dok prvorazredne i drugorazredne šume ondje nisu navedene.¹⁴⁶ K tomu je izdao potvrdu da se stabla u pojedinim šumama – koja nisu korisna Arsenalu – mogu sjeći za ogrjev.¹⁴⁷

Četverorazredna kategorizacija šuma po kvaliteti raspoznaje se i iz općega popisa svih šuma u Pokrajini Istri nastaloga prema katastiku (*Catastico de Boschi e Terreni Boschivi della Provincia d'Istria*) koji je 1753. – 1754. sastavio Lorenzo Contarini, rašporski kapetan, delegirani sudac i inkvizitor nad istarskim šumama.¹⁴⁸ Među 31 administrativnom jedinicom upisana je i količina šuma u Labinu, gdje je zabilježeno 48 drugorazrednih, 379 trećerazrednih i 40 četverorazrednih šuma, a onih prvoga reda uopće nije bilo.¹⁴⁹ S obzirom na njihovu iznimnu gospodarsku važnost, u katastiku su popisani hrastovi (*roveri*) i debla (*pedali*), kojih je u Labinu bilo 323, odnosno 4200, kao i rezervirane mlade biljke tek nastale iz sjemena (*semenzali*) – potonjih je najviše bilo upravo na labinskome teritoriju (937).¹⁵⁰

U mletačke katastike istarskih šuma svakako treba ubrojiti i *Catastico Generale dei Boschi della Provincia dell'Istria*, koji je 1775. – 1776. sastavio zapovjednik Arsenala i poslanik za šume (*Patron dell'Arsenal e Deputato ai Boschi*) Vincenzo IV. Morosini.¹⁵¹ U njemu su popisane 4174 šume¹⁵² različitih

navodi da ih je bilo 49 676. E. IVETIC, *La popolazione dell'Istria*, str. 311.

¹⁴⁰ M. BERTOŠA, Istarski fragment itinerara, str. 41.

¹⁴¹ U mletačko je doba Morlak, odnosno Vlah oznaka za novonaseljene stanovnike s turskih područja na mletački teritorij, osobito tijekom kolonizacije Istre u XVI. i XVII. stoljeću. Više o tome v. M. BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije*, str. 761.

¹⁴² Labin je u crkvenome smislu do 1028. pripadao Pićanskoj, a otada ulazi u sastav Puljske biskupije. Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika: povijesne skice Kožljaka – Čepića – Kršana – Šumbera*, Labin 1983., str. 14.; Marijan MILEVOJ, *Labin tragom vjekova*, Labin 1999., str. 9.

¹⁴³ Armando PITASSIO, Diffusione e tramonto della riforma in Istria: La diocesi di Pola nel '500, *Annali della Facoltà di scienze Politiche – Università degli Studi di Perugia*, n. s., n. 10, Perugia 1968. – 1970., str. 9. – 13.

¹⁴⁴ S. BERTOŠA, Povijesne crtcice o istarskim šumama, str. 26. – 27.

¹⁴⁵ M. F. TIEPOLO, *Boschi della Serenissima*, str. 70. Više o određivanju granica u Motovunskoj šumi v. Mauro PITTERI, Granične oznake Motovunske šume iz 1779. godine / Motovun forest boundary markers erected in 1779, *Histria archaeologica*, vol. 44, Pula 2013., str. 143. – 160.

¹⁴⁶ S. BERTOŠA, Neki katastici istarskih šuma u XVIII. stoljeću, *Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog skupa Istarsko gospodarstvo jučer i sutra / Proceedings of the International scientific conference Istrian economy yesterday and tomorrow* (ur. Danijela KRIŽMAN PAVLOVIĆ i dr.), Pazin – Pula 2015., str. 316.

¹⁴⁷ DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin, 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine, 1420./1719., knjiga 2, fol. 160v (24. V. 1719.)

¹⁴⁸ S. BERTOŠA, Povijesne crtcice o istarskim šumama, str. 28.

¹⁴⁹ Isti, Neki katastici istarskih šuma, str. 315.

¹⁵⁰ Isto, str. 310. – 311.

¹⁵¹ S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 78. Katastik je u prvome djelu knjižnoga izdanja priredio i objavio: V. BRATULIĆ (a cura di), *Catastico generale*.

¹⁵² Na labinskome području (u koje je uvršten i Plomin) navode se sljedeće šume: *Cere* (Cere), *S. Domenica* (Sv. Nedelja), *Dubroua* (Dubrova), *Rogozzana* (Rogočana), *Uetva* (Vetva), *Cugn* (Kunji), *Ripenda* (Ripenda), *Poglie* (Polje), *Produbaz* (Produbac/Prehubac), *Schitazza* (Skitača), *Montagna* (Breg), *Portolongo* (Duga Luka), *Fianona* (Plomin) te *Adiacenze* (okolica). Pritom su

Tablica 2. Kategorizacija i broj šuma na labinskome području prema katasticima (XVI. – XVIII. stoljeće)*

KATASTIK	KATEGORIJA	BROJ	UKUPNO	
1566. (da Canal)	općinske	5	77	
	privatne	66		
	neodređene	6		
1717. – 1719. (Pizzamano)	I. razred	/	349	
	II. razred	/		
	III. razred	279		
	IV. razred	70		
1753. – 1754. (Contarini)	I. razred	/	467	
	II. razred	48		
	III. razred	379		
	IV. razred	40		
1775. – 1776. (Morosini)	privatne	Labin	405	463
		Plomin	58	

* Izvori: D. KLEN, *Katastik gorivog drva*, str. 19. (Tablica I); S. BERTOŠA, *Neki katastici istarskih šuma*, str. 315. – 316.; V. BRATULIĆ (a cura di), *Catastico generale*, str. 333. – 362.

vlasnika, neovisno o svrsi kojoj je moglo poslužiti njihovo drvo, za razliku od, primjerice, da Canalova, u kojemu su svoje mjesto našle samo one šume u kojima je bilo raspoloživoga gorivog drva, a čije je korištenje bilo ekonomično s obzirom na troškove prilikom prijevoza do utovarnih luka.¹⁵³ Iz toga razloga Morosinijev katastik, između ostaloga, pruža vrijedan temelj za analizu onomastičke i etničke strukture mletačke Istre.

6. TERMINAZIONE DEL COLLEGIO ECCELLENTISSIMO SOPRA BOSCHI

S ciljem organizacije pojačane zaštite i načina iskorištavanja šuma, 27. travnja 1775. osnovano je Vijeće za šume (*Collegio sopra i boschi*)¹⁵⁴, koje je donijelo terminaciju pod nazivom *Naredjenje Priusviscenoga Kollegia varh dubravah dneva 16. prossj'incza 1777: za straxu, nauka i texanje dubrava' darxave od Istrie (Terminazione del Collegio Eccellentissimo Sopra Boschi del giorno 16. dicembre 1777.: per la custodia, disciplina, e coltura dei boschi della provincia dell'Istria)*. Potvrdio ju je mletački Senat dekretima od 22. studenoga 1777. i 23. travnja 1778., a tiskana je na talijanskome i hrvatskome (»iliričkom«) jeziku »(...) dase moxe boglie razumiti, i poslatichiese Vlastelinom Providurim, Duhovnikom, Sudczim, Zuppanom, Glavarom, Saltarim ili Straxaninom possobnih Gradovà, Gradczà, Sellà, Opchinà Darxave za gnegovo proglašenje, i svakomu potribno bude, za temeglitto izvarsčenje gnegovo i obsluxeње.«¹⁵⁵

Donošenjem tih odredaba prestali su vrijediti prijašnji propisi, čime je oblikovan suštinski novi zakonski dokument o istarskim šumama. Potvrđivanjem te terminacije od strane Senata obustavljen je rad Vijeća za šume te su njegove ovlasti ponovno prešle na Arsenal i Magistrat za drvo i šume (*Magistrato alle legne e boschi*).¹⁵⁶ Naime, postojala je razlika u kvaliteti popisanih šuma. Hrastove šume, koje su uspjevale na najboljem tlu, bile su od prvorazrednoga značenja te su se označivale posebnim znakovima u živome kamenu (*conterminati*), a bilježila se i njihova veličina. U tu su se skupinu uvrštavali i manji dijelovi zemljišta s hrastovim stablima odlične kakvoće, koji su se ucrtavali i upisivali u katastik pod nazivom *coronali*. Šume u javnome vlasništvu (*boschi pubblici*) obilježavale su se znakom mletač-

sve šume označene kao *boschi solamente disegnati*, kojima su se mogli koristiti privatni vlasnici.

¹⁵³ D. KLEN, *Katastik gorivog drva*, str. 8.

¹⁵⁴ Isti, *Mletačka eksploatacija istarskih šuma*, str. 275.

¹⁵⁵ V. BRATULIĆ (a cura di), *Catastico generale*, str. 411.

¹⁵⁶ S. BERTOŠA, *Neki katastici istarskih šuma*, str. 310.

koga lava *in moleca*. One uvrštene u spomenutu kategoriju koristile su se isključivo za potrebe Arsenala jer su bile izvrsne kvalitete (*boschi di fondo squisito*). Drugu su kategoriju činile šume na neplodnome tlu (*boschi inutili di sterile fondo*), koje su se također upisivale u katastik bez posebnoga obilježavanja. Raspoložive količine drva iz tih šuma mogle su služiti potrebama Pokrajine, općina i Venecije, ali tek uz prethodno obaranje i otpremanje korisnih stabala koja su bila namijenjena Arsenalu.¹⁵⁷ Pritom je u svim šumama sječu i odvajanje korisnoga drva trebalo obaviti tijekom prvoga osmogodišnjeg razdoblja.¹⁵⁸ U prvu kategoriju ulazile su već spomenuta Motovunska šuma, Vidorno između Sv. Lovreča i Baderne te Velika i Mala Kornerija kod Grožnjana. Drugoj skupini pripadale su šume na puljskome teritoriju: Kaval u blizini naselja Peruški (na području Proštine) te Zvanela ili Kvanke kod Mutvorana.¹⁵⁹

Određeno je da će se spomenuta terminacija javno objavljivati svake godine u prosincu, kada će rašporski kapetan imati obvezu bilježenja svih nepravilnosti koje su počinjene u šumama i dostavljanja popisa providuru Arsenala. Zabranjuje se sječa ili bilo kakvo uništavanje šuma upisanih u novome katastiku pod prijetnjom novčane kazne od 100 dukata (od čega polovina pripada prijavitelju), zatvorske kazne ili robije na galiji, ovisno o vrsti počinjenoga prijestupa. Osim toga, propisane su dužnosti glede označavanja i odvajanja korisnih od nekorisnih stabala i ispaše stoke, a zabranjuje se i gradnja ugljenica i vapnenica (*carbonere e calchere*) u blizini šuma na udaljenosti manjoj od dviju milja.¹⁶⁰ Šumovlasnici su bili obvezni sjeći stabla te ih potom odvojiti za potrebe Arsenala, a ono što nije preuzimao potonji – dakle, nepotrebno granje – ostavljalo bi se na korištenje komuni ili privatnim vlasnicima.¹⁶¹

Terminacijom su navedene i dužnosti poljarâ (*Saltari o Guardiani*), koji su morali pohoditi šume upisane u katastiku kako bi mogli spriječiti oštećivanje šuma i prijaviti prekršitelje rašporskomu kapetanu. Potonjemu su svake godine u prosincu morali dostaviti izvješća o svojim obilascima, koje je on zatim u siječnju prosljeđivao providuru Arsenala.¹⁶² Poljari su bili obvezni brinuti se o izvršavanju naredaba u vezi s godišnjim očišćivanjem slabih stabala, a u slučaju njihova nepoštivanja uslijedila je kazna tamnice ili robije na galijama, kao i ostali oblici kazne koji su bili propisani Zakonom.¹⁶³ S time u vezi korisno je osvrnuti se na opis općinske straže (*Guardia comunale*) i njezinu podjelu na čuvare (*Custodi*) i poljare (*Saltari*), koju donosi Adolfo di Berenger. Naime, prvi su imali obvezu čuvanja šuma, osobito hrastovih stabala te su za obavljanje službe u planinskim dijelovima dobivali naknadu od 1 solda. Druge se biralo na tri godine, a nisu smjeli biti mlađi od 30 i stariji od 60 godina. Međutim, njihova je služba odražavala dva nedostatka: 1. premda su nadgledali stanje u općinskim šumama, upravo su se njihovi vlasnici nalazili među prvim prijestupnicima; 2. poljare se vrlo slabo i neredovito plaćalo – i nakon 1750. nisu dobivali više od 30 dukata¹⁶⁴ godišnje, odnosno 30 soldâ dnevno – stoga su gdje kad morali pribjegavati prosjačenju.¹⁶⁵

Vrlo važna odredba sadržana u prije spomenutoj terminaciji jest ona kojom je dopuštena jedino ispaša goveda, dok je ostalu vrstu sitne stoke mogao uzeti k sebi ili ubiti svatko tko ju je zatekao u javnim šumama, a zatečenu krupnu stoku (poput konja ili magaraca) mogao je uzdržavati, ali pod uvjetom da o tome obavijesti rašporskoga kapetana. Vlasnik stoke mogao ju je otkupiti plaćanjem 8 librâ po životinji, pri čemu je polovinu iznosa dobivao uzdržavatelj, a polovinu država.¹⁶⁶

Posebna poglavlja posvećena su imenovanju i službi kapetana Motovunske doline, propisima u vezi s čišćenjem, sječom i iskorištavanjem šuma. Hrastova stabla morala su se označavati oznakama *P. L. (Pianta Licenziata)* ili *R. L. (Ricavato Licenziato)*. Obilježavanje se vršilo posebnim žigovima

¹⁵⁷ S. FACCHINI, *La grande carratada*, str. 77.

¹⁵⁸ V. BRATULIĆ (a cura di), *Catastico generale*, str. 373.

¹⁵⁹ Isto, str. 383.

¹⁶⁰ Isto, str. 369. – 379.

¹⁶¹ Isto, str. 383.

¹⁶² Isto, str. 381.

¹⁶³ Isto, str. 387. – 389.

¹⁶⁴ Mletački dukat vrijedio je 124 soldâ, dok se lira dijelila na 20 soldâ, a soldo na 12 denara. *Numizmatički priručnik i rječnik* (ur. Antun BAUER i dr.), Zagreb 2011., str. 273., 326., 424.

¹⁶⁵ A. DI BERENGER, *Saggio storico*, str. 98. – 102.

¹⁶⁶ V. BRATULIĆ (a cura di), *Catastico generale*, str. 381. – 389.

izrađenima u obliku željeznih čekića (*manarini*), kojima se udaralo u stablo, a potom su se sastavljali popisi etatiziranih stabala kako bi providur Arsenalu imao pregled raspoloživih količina drva. Alate za obilježavanje stabala pohranjivalo se u posebnu drvenu škrinjicu, koja se zaključavala dvama različitim ključevima, pri čemu je jedan ključ držao zapovjednik straže (*Patron di Guardia*), a drugi dvojica kapetana – s ove i one strane rijeke Mirne.¹⁶⁷

Glavnom instancijom za rješavanje prijestupa u Motovunskoj šumi bio je motovunski podestat. No, s vremenom se pokazalo kako takav sustav nadzora nije bio vrlo učinkovit, stoga je 1708. Arsenal podnio prijedlog Senatu o izboru dvojice kapetana, koji su se bavili nadziranjem šuma, vođenjem radova u njima i otpremanjem drva do utovarnih luka. Zapovijedi su primali od Vrhovnoga nadzorništva za šume u Pokrajini Istri i na otoku Krku (*Soprintendenza alla disciplina e Coltura dei Boschi della Provincia dell'Istria ed Isola di Veglia*), čije se sjedište nalazilo u Buzetu, a bilo je podređeno rašporskomu kapetanu.¹⁶⁸ Vrhovno nadzorništvo nadgledalo je provođenje sječa, sadnju te prorjeđivanje prvorazrednih i drugorazrednih šuma.¹⁶⁹ Sudeći prema odluci Senata iz 1778. o imenovanju novoga nadzornika nad šumama, koji se trebao birati svakih osam godina, na čelu spomenutoga magistrata nalazio se *Presidente Ispettore alla coltura boschiva della Provincia dell'Istria ed isola di Veglia*. Za svoje djelovanje magistrat je morao odgovarati rašporskomu kapetanu, a naredbe je sve do 1782. primao od providura za drva i šume te providura Arsenalu.¹⁷⁰

Terminacijom iz 1777. propisane su i dužnosti osoba koje su pripadale različitim kategorijama, među kojima je zanimljivo spomenuti poslanike za šume (*Deputati ai Boschi*), vlasnike lađa (*Patroni e Direttori delle Barche*) i burkâ (*Partitanti Burchieri*) te župnike (*Parrochi*), koji su morali svake godine u blagdanskim danima prosinca pred oltarom velikomu broju nazočnih župljana objaviti terminaciju Vijeća za šume radi poštivanja i temeljitoga izvršavanja svih odredaba¹⁷¹.

Obveza karatade teretila je stanovnike istarskih komuna i nakon propasti Mletačke Republike. Naredbom od 11. srpnja 1797., koju je izdao grof Raimund Thurn, austrijski povjerenik za civilne poslove, određeno je da se u Istri i dalje naplaćuje karatada, čiji se iznos pohranjivao u državnu blagajnu, ali time je obveza izgubila svoje prvobitno značenje, iako je njezin naziv opstao u vrijeme francuske vlasti, dok je potpuno nestao iz uporabe tek 1814., kada je Istra ponovno potpala pod austrijsku upravu, u kojoj je uveden jedinstven porezni sustav za čitavu pokrajinu.¹⁷²

7. ZAKLJUČAK

Za dopunjavanje kompleksnoga povijesnoga mozaika istarskoga mikrosvijeta nužno je ukazati na važnost osvjetljivanja teških radnih obveza s kojima su se suočavali seoski podložnici na području pod mletačkom vlašću, pri čemu nezaobilazno mjesto ima karatada. Dosadašnja saznanja hrvatske historiografije u ovome su radu obogaćena novijim pristupom na temelju uvida u isprave pohranjene u Državnome arhivu u Pazinu, ali i podrobnoga osvrtu na spoznaje talijanske historiografije u kojoj je spomenuta obveza koja je teretila ugrožene žitelje bila predmetom višegodišnjega znanstvenog proučavanja.

Karatada je, dakle, predstavljala svojevrsan oblik podavanja koji je opterećivao ne samo obveznike istarskih, nego i drugih komuna diljem istočnojadranske obale te pojedinih sjevernotalijanskih pokrajina, a u suštini se sastojao od triju varijanata. Prva se odnosi na prijevoz ogrjevnoga drva namijenjenoga korištenju u istaknutim venecijanskim zdanjima te u privatnim domaćinstvima. Druge dvije varijante podrazumijevale su sječu i otpremanje trupaca za izradu vesala i jarbola te za gradnju trgovačkih i ratnih brodova, uz izričitu zabranu izvoza drva u strane zemlje. Pritom se opseg obveze povećavao s obzirom

¹⁶⁷ Isto, str. 407.

¹⁶⁸ Isto, str. 396. – 405.

¹⁶⁹ D. KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma, str. 222.

¹⁷⁰ Isto, str. 211. – 212.

¹⁷¹ V. BRATULIĆ (a cura di), *Catastico generale*, str. 411.

¹⁷² D. KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma, str. 276. – 278.

na proizvodnju u mletačkome Arsenalu te porast ratne napetosti, u skladu s čime su se mijenjale potrebe Republike Sv. Marka za jačanjem ratne mornarice.

Mletačke su vlasti iznimnu pozornost pridavale hrastovim šumama najbolje kvalitete te su se u svrhu njihove zaštite i načina iskorištavanja osnivali magistrati kojima je bila povjerena zadaća reguliranja godišnje sječe stabala, kao i nadziranja njihove raspodjele i prodaje. Donošenjem niza državnih propisa – koji su se neprestano mijenjali sve do oblikovanja konačnoga zakonskog dokumenta o istarskim šumama 1777. – nastojala se osigurati potrebna količina drva za Arsenal i ratnu mornaricu te spriječiti oštećivanje šuma, no izvori potvrđuju da je nerijetko dolazilo do kršenja tih zabrana. Radi pravilnoga gospodarenja šumama, prema nalogu Senata, u razdoblju od XVI. do XVII. stoljeća sastavljali su se katastici, koji pružaju uvid u kategorizaciju istarskih šuma po kvaliteti, a ujedno predstavljaju i temelj za multidisciplinarnu analizu značajnoga onomastičkog i toponomastičkog nazivlja.

Budući da se izvršavanje dužnosti obavljanja karatade svaljivalo na marginalizirane društvene slojeve – posjednike volovskih zaprega – sasvim je razumljivo kako je podvajanje stanovnika na povlaštene i nepovlaštene bilo uzrokom učestalih pritužaba obveznikâ, koji su se uz pomoć svojih predstavnika obraćali raznim magistratima Venecije u nadi za preusmjerenjem dijela tereta na plemićki stalež.

Postupno prelazeći u drugačiji oblik, karatada se od obveze, koju su isprva neposredno morali izvoditi sami podložnici, u drugoj polovini *Seicenta* pretvorila u glavarinu, odnosno novčano podavanje za podmirivanje troškova prijevoza s ciljem ravnomjerne raspodjele tereta. Međutim, ponavljajući zahtjevi za smanjivanjem privilegija oslobođenja od karatade nisu rezultirali donošenjem odredaba Senata koje bi imale dugotrajnijega učinka, zbog čega su seoski žitelji lokalne zajednice tražili izlaz u prodaji volovske radne snage ili, pak, u selidbama na područje pod upravom Habsburgovaca. Labinski su obveznici morali podnositi tešku sudbinu sve do sutona Prejasne Kraljice Mora, no iako je njezinim slomom karatada izgubila prvotno značenje, naziv potonje ustalio se sve do prelaska istarskoga područja pod okrilje dvoglavoga orla.

SUMMARY

Inner life of Labin commune largely coincided with the life of other communes in the Istrian region in the Late Middle Age and New Age with arriving under Venetian control. Some documents, which form an integral part of archival records stored in the State Archive in Pazin, provide insight into economic conditions on the territory of Labin. Valuable documented material is an extremely important source of data about a multitude of taxes and difficult duties the oppressed population of Labin commune faced, which served the interests of higher government. Transporting wood intended for the Venetian Arsenal or carratada, which greatly burdened poor subjects, was certainly considered one of the biggest work obligations.

Endangered peasants tried to liberate themselves from huge liabilities of transporting wood, trying to divert some of the burden on the back of nobleman, who managed to elevate within the commune, coming into the category of privileged. This caused constant disapproval of disadvantaged peasants. From the very beginning of its introduction, carratada has gradually changed its shape, turning from obligations which payers had to perform themselves to money payment for settlement the cost of transportation with a view to an even cargo distribution. The need for charging the increasing amount was expressed in the XVIII century, and even after the fall of the Venetian Republic obligations lost its primary meaning, her name is completely eradicated from the use only until the incidence of Istrian areas under Austrian rule.

Ekonomaska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Tema broja / Topic

Iz povijesti šuma sjevernog i istočnog Jadrana
From the forest history of the northern and eastern Adriatic

Volumen XIV / Broj 14
Zagreb – Samobor 2018
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR – 10000 Zagreb
tel.: +385/1/4092-148, fax: +385/1/4092-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnik / Co-publisher:

Ekohistorijski laboratorij Centra za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
www.ffzg.unizg.hr; http://ckhis.ffzg.unizg.hr/

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Močanin,
Hrvoje Petrić, Drago Rokсандić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Rokсандić – president/predsjednik (*Zagreb*), Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Marija Benić Penava (*Dubrovnik*), Slaven Bertoša (*Pula*), Zrinka Blažević (*Zagreb*), Tatjana Buklijaš (*Auckland, New Zealand*), Ljiljana Dobrovšak (*Zagreb*), Goran Đurđević (*Požega*), Josip Faričić (*Zadar*), Borna Fürst Bjeliš (*Zagreb*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (*Zagreb*), Paul Hirt (*Tempe, SAD*), Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Egidio Ivetic (*Padova, Italija*), Silvije Jerčinović (*Križevci*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*), Marino Manin (*Zagreb*), Christof Mauch (*München, Njemačka*), Kristina Milković (*Zagreb*), Ivan Mirnik (*Zagreb*), Mirjana Morosini Dominick (*Washington D.C., SAD*), Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (*Zagreb*), Hrvoje Petrić (*Zagreb*), Lajos Rácz (*Szeged, Mađarska*), Gordana Ravančić (*Zagreb*), Marko Šarić (*Zagreb*), Mladen Tomorad (*Zagreb*), Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (*Slavonski Brod, Zagreb*), Frank Zelko (*Burlington, VT, SAD*), Zlata Živaković Kerže (*Osijek*), Ivana Žebec Šilj (*Zagreb*)

UDK oznake članaka / Article's UDC markups:

Ivica Zvonar

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić, Vesna Vlahović-Štetić

ISSN 1849-0190 (Online)

ISSN 1845-5867 (Tisak)

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2018.

Adresa uredništva / Mailing addresses:

Hrvoje Petrić (editor/urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja RH

Print supported by Ministry of science and education of Republic of Croatia

Na naslovnici / Cover:

Greening Istria: San Donat, up the Mirna valley 2018 (Photo E. Johann)

Ekonomsku i ekohistoriju referiraju:

CAB Abstracts

HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA

AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA

JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA

CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland

ECONLIT – AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA